

har ingen enighet nåtts. Detta är i och för sig ej förvånande, eftersom en så noggrann datering av runinskrifterna i regel helt enkelt icke ännu är möjlig.

En kritisk översikt av de olika metoderna att datera runristningar lämnas av Thompson i kapitlet »Chronological Questions» (a. a. s. 152 f.); han konstaterar där: »Dating the Upplandic inscriptions constitutes one of the most difficult runological problems, for, although the general outlines are clear, the evidence provided in the inscriptions is so slight that a fine chronology involves great risks. None of the rules that have traditionally been employed is without exception, and most of them are based on assumptions that are tenuous indeed.»

Thompson sammanställer följande fem runstenar i en särskild grupp av Åsmunds ristningar: U 1145, U 1149, Gs 11, Gs 12 och Gs 13. Sammanställningen torde vara befogad, åtminstone vad de fyra senare ristningarna beträffar. Dessa fyra runstenar gör intryck av att vara ristade ungefär samtidigt. v. Friesen vill förlägga dessa ristningar till »ett senare skede» av Åsmunds verksamhet, alltså till 1050-talet. För min del skulle jag förmoda, att de har tillkommit omkring (eller något före) mitten av tiohundratalet. Längre kan man, såvitt jag förstår, för närvarande ej komma. Dateringen av de svenska runinskrifterna kommer att i ett större sammanhang behandlas i den under förberedelse varande inledningen till *Upplands runinskrifter*.

12. Lund, Valbo sn. Nu vid Valbo kyrka

Pl. 7.

Litteratur: B 1100, L 1050 och 1051.¹ J. Bureus, Fa 5 s. 231 nr 537, Fa 1 s. 113; Ransakningarna 1684 (tryckt i Ransakningar efter antikviteter, 1960, s. 189); U. Christofersson, Gästriklandz Antiquiteter (F 17 b) nr 4; J. Peringskiöld, Monumenta 5 (Fh 5), Ättartal För Swea och Götha Konunga Hus (1725), s. 37 f.; J. Fr. Peringskiöld, Fragmentum runico-papisticum (1721), s. 2 f.; E. Alrot, De Gestricia, pars prior (diss. O. Celsius, 1720) kap. III, § VII, s. 37; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 22, 41, 190, Monumenta quaedam Sveo-Gothica suis temporibus reddita (i: Acta Literaria Sveciae 1726, s. 215), Anteckning i Bautil (R 556 a, UUB); O. J. Broman, Glysisvallur I (utg. av K. A. Hægermark och A. Grape, 1911–1949), s. 4, 46; J. Palmborg, Ättar-tal för Helsinga-Höfdingen Ibiurn, hwars Rune-sten står i Lunds giärde i Gästrikland och Walbo Sökn (i: Peringskiölds Monumenta 5); S. Bælter, De Helsingia I (diss. E. Frondin, 1735) § VIII, s. 18 f.; O. Dalin, Svea rikes historia 2 (1750), s. 41 f.; J. C. Böckman, De origine urbium antiquarum Sviogothiae (diss. S. Lagerbring, 1751), s. 21 f.; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 209 f.; F. A. von Rehausen, Charta öfver Åkerdelningen uti Lund By, Walbo Sökn uprättad i Maii månad År 1763 (LMV, Forskningsarkiv V 54–33: 2, Gävle); A. Hülphers, Samlingar til en Beskrifning öfver Norrland och Gefleborgs län, Afd. I (1793), s. 99 not f; E. Tuneld, Geographie (6. uppl., 1798) s. 23; N. J. Ekdahl, Berättelse till Vitterhetsakademien om de Wettenskapliga Forskningsresor, som blifvit företagne åren 1827–1830 i Norrland, uppsatt och afgifven 1833 (ATA, Norrländska saml. II H); P. H. Widmark, Beskrifning öfver Provinsen Helsingland (1860), s. 48; L. E. Åhrman, Beskrifning öfver Provinsen Gestrikland (1861), s. 98 f.; C. F. Wiberg, Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland år 1864, s. 5 f. (ATA; tryckt i utdrag i Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1889, s. 4), Brev till B. E. Hildebrand den 7.7 1864 (ATA), Berättelse ... 1865, s. 28 (ATA), Gestriklands runstenar I (1865), s. 3 f., II (1867), s. 7; J. Nordlander, Berättelse för en resa i Gestrikland 1882 (ATA); G. Stephens, ONRM 3 (1884), s. 321 f.; K. Hj. Kempff, Bild- och runstenen i Ockelbo (1887), s. 1, x1 f.; E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS X: 1), s. 34, 65 f., 133 f., 257, 260, 297; E. Ihrfors, Gestricia sacra (ATA), s. 161; Protokoll fördd vid Gestriklands Fornminnesförenings årsmöte den 11.12 1895 och 17.3 1899; C. A. T. Björkman och O. Fyhrvall, Skrivelse till Vitterhetsakademien sept. 1896 (ATA); O. von Friesen, Anteckningsbok »Runol. I» (UUB), s. 87–89, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta åren 1899, 1900 och 1901 (I 16; ATA); Gefle Posten den 15.10 1920; N. Johansson, Utdrag ur källor och litteratur rörande Valbo socken (1920), s. 18; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 29 f.; E. Moltke, Bidrag til Tolkning af Gørlev-stenen (i: *APhS IV*, 1929, s. 178 f.); E. Bellander, Inventering

¹ På grund av att i *Bautil* återges ett osignerat träsnitt av Lundstenen, där ett stycke av stenens nedre del har avbildats separat, har Liljegren föreställt sig, att detta stycke skulle utgöra ett fragment av en annan runsten från Lund. Han uppför därför i *Run-Urkunder* (1833) två runstenar på »Lunds giärde». Liljegrens missuppfattning påpekades redan av C. F. Wiberg, som i *Gestriklands runstenar I* (1865) anmärker: »Denna i Lunds by, Walbo s:n, befintliga runsten bär i det nyssnämnda gamla rune-verket Bautil nummern 1100, men Liljegren har i sina Runeurkunder åt hvardera af de två stycken, hvari monumentet nu är sönderbrutet, gifvit egen nummer, 1050 och 1051, hvilken nummerföljd också iaktages af Svenskt Diplomatarium.»

av fasta fornlämningar i Valbo sn (ATA), Gästriklands järnåldersbebyggelse I (Från Gästrikland 1938), s. 99, 100, II (Från Gästrikland 1944), s. 39; E. Andrén, Valbo kyrka (i: Sveriges kyrkor, Gästriklands landskyrkor, 1936), s. 146; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering 1945 (ATA); R. S. Wibeck, Restaureringsrapport till Riksantikvarieämbetet 8.11 1952 (ATA); P. N. Persson, Lundstenen som flyttades från gravfältet till kyrkan (i: Gefle Dagblad den 19.2.1955); O. Källström, Valbo kyrka år 1956 (i: Från Gästrikland 1956), s. 28; F. Hedblom, Gästriklands äldre bebyggelsenamn (1958), s. 161, 205 not 34; E. Brännman, Gästriklands kulturhistoriska förening under hundra år (i: Från Gästrikland 1962), s. 21; I. Sannes Johnsen, Stuttruner (1968), s. 61; Cl. W. Thompson, Studies in Upplandic Runography (1975), s. 104 och reg. s. 206; Kulturhistoriska sevärdheter, utg. av Gästrik-Hälsinge hembygdsförbund (1976), s. 21; L. Peterson, Kvinnonamnens böjning i fornsvenskan (1981), s. 140f.

Äldre avbildningar: Ulf Christofersson, teckning 1690 i a. a.; teckning, signerad IP, i Peringskiölds Monumenta 5; osignerat träsnitt, återgivet i Peringskiölds Ättartal (1725) och i Bautil (1100); N. J. Ekdahl, teckning (i: Norrländska samlingar A. 14 Db, ATA); N. L. Söderholm, teckning 1864 (i Wiberg a. a. 1864, återgiven litograferad i Gästriklands runstenar I, 1865; en avbildning av Lundstenen finns också på omslagen till a. a. 1865 och 1867); v. Friesen, foto 1901 (ATA; återgivet av Thompson i a. a. 1975); Bellander, foto 1931 (ATA; återgivet i a. a. 1938).

Lundsstenen, som år 1898 flyttades till Valbo kyrka, står rest mot långhusets västra yttervägg, i södra vinkeln mellan tornutsprång och långhus. Stenen är fastsatt vid kyrkväggen med fyra järnkrampor. Se pl. 7.

Den äldsta uppgiften om Gs 12 finner man hos Bureus i »Sveorum Runae» (Fa 5). Runstenens plats anges helt kort vara »Lund» i »Walbo». I *Ransakningarna* 1684 (»Wahlbo den 30. Octob:») omtalas att »en Runnsteen med bookstäfwer», finns »på Lundbyggeåkren». I *Gästerikelandz Antiqviteter 1690* lämnar Ulf Christofersson platsuppgiften »J Wahlbo S: strax wid vägen i Lundz Gärde.» (B 1100: »På Lunds Gärde»; L 1050: »Lunds gärde».)

Johannes Peringskiöld ger i *Monumenta* 5 följande utförliga och till innehållet delvis överraskande beskrivning av Gs 12: »J Lunds gärde strax wid vägen i Wahlbo Sochen i gestrikeland, är wähl wärdt att de Reesande, särdeles de som äre Älskare af gamla Historier och märkelige handlingar [rättat till : »gamla handlingar och märkelige Historier«], lijthet uppehålla sig, här beskådandes ett härligit Monument, En uhr gammal Trophee och Ährestod, som för många hundrade åhr sedan till Helsingarnas Ödödeliga namn och minne blifwit af 6. alnars Högd ofwan Jord uprester, och uthi Buræi tijd för 60 eller 70 åhr sedhan warit oskadder behållen, men finnes nu sedermera af Okyndiga Menniskior i twå stycken kulliggiandes sönderslagin, och någre Runer wid understa afbrättet uthspiultne, doch så att de af originalet samt förbemelte Buræi afritning förbättras kunna, hafwandes denna härliga Öfwerskriften.» Därefter återger Peringskiöld den »förbättrade» inskriften med runor. Se fig. 59. I det stora verket *Ättartal För Swea och Götha Konunga Hus*, som trycktes 1725, alltså först fem år efter Peringskiölds död, upprepas nästan ordagrant hans uttalande om runstenen på Lunds gärde. Se vidare nedan s. 119f., där jag redogör för den vidtagna »förbättringen» och för den uppmärksamhet, som genom detta tilltag skulle komma inskriften till del.

I *De Gestricia* (1720) nämner E. Alrot runstenen i Lundby åker i Valbo socken och anmärker, att ristningen »genom väder och vind är så vittrad att den knappast kan läsas»: in agro Lundbyensi parœciæ Valbo tempestatibus corrosus vix legi potest. — Celsius, som undersökte Gs 12 den 22 juli 1726, har i »Svenska runstenar» (Fm 60: 2, s. 41) antecknat om stenens plats och tillstånd: »Lund i Wahlbo och Gästrikland straxt wid Gästgifvargården Bäck 1 f:wäg ungefär från Kyrkian på Häsunda sidan. Andra stenen wid Lund, på hwilken den större sig lutar. Af denna stenen syntes allenast ändan af en slängia, och är det större stycket som ritadt warit afslagit och bortkommit». Se fig. 61. — På annat ställe i samma handskrift (s. 22) finns följande anteckning rörande runstenens omgivning: »Der brede wid 2 el. 3 stenkast ifrån strömmen en stor och wid ättebacka.» I sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a) har Celsius under dess rubrik »På Lunds Gärde» med bläck tillfogat »strax wid vägen i valbo Sn, i Buræi tid oskadd behållen».²

² Uppgiften, att Gs 12 skulle ha varit oskadd »i Buræi tid», är felaktig. Celsius bygger här tydligen på den oriktiga uppgiften hos Peringskiöld i *Monumenta* 5 (se ovan).

Den ursprungliga platsen för Gs 12 kan med ovanligt stor exakthet fastställas. Denna är nämligen markerad på en »Charta öfwer Åkerdelningen uti Lund By, Walbo Sokn Uprättad i Maii månad År 1763 af F. August von Rehausen».³ Se fig. 55 a och 55 b. I lantmäteriakten kallas det åkerskifte där stenen då stod för »Runhålls Skiftet». Av visst intresse med hänsyn till åkerns beskaffenhet är också några rader i det vid detta tillfälle förda protokollet: »Delegarne . . . begiärade at til deras säkerhet här införas måtte, det hwem som behöfwer fyllning at föra på några låga ställen i åkrarne, skal ega frihet den at taga, af Ättehögarne, som närmast finnas, utan at blifwa hindrad af den för hwars delända en sådan hög kan wara belägen.»

Lundsstenen nämns i korthet av A. Hülphers (1793), av E. Tuneld (1798), av P. H. Widmark (1860) och av L. E. Åhrman (1861). Den sistnämnde framhåller, att »en märkvärdig runsten finnes i Lundbyggeåkern . . . Den nedre delen . . . var redan vid förra århundradets början afslagen och förkommen.»

C. F. Wiberg, som granskade Lundsstenen den 3.7 och 9.7 1864, lämnar i sin »Berättelse öfver Antiquariska Forskningar» en utförlig redogörelse för sin undersökning av stenen: »Ett större stycke (A) befanns å marken upprest och motsvarade det i Bautil ofvan för bråttlinien tecknade stycket. Derinvid låg den mindre stenen (B) . . . Genom sammanpassande af dessa båda stycken i bråttet, genom betraktande af ådringens gång på styckenas profiler och genom granskning af slingornas symmetri öfvertygade sig ref. på det fullkomligaste, att just dessa stycken varit de som hört tillsammans och bildat runhållen i dess helhet. Ref. styrktes ytterligare i denna öfvertygelse af den omständigheten, att af det stycke som i Bautil utgör runhållens nedre del hvarken när eller fjerran minsta spår kunnat skönjas . . . Sedan styckena A och B blifvit omsorgsfullt rengjorda och ihoppassade lästes och antecknades följande inskrift» . . . Wiberg nämner denna sin undersökning av Gs 12 i ett brev till Vitterhetsakademiens sekreterare B. E. Hildebrand, daterat »Gefle d. 7 Juli 1864». Han meddelar där bl. a., att han skall, »jemte utförlig berättelse, insända en teckning» av runstenen och tillägger: »Jag tänker under sommaren medhinna att taga noga reda på samtliga runstenar i Gestrikland och mönstra graffälten uti de socknar, dit runstenarne kalla mig.»

Den i brevet utlovade berättelsen insändes till akademien och trycktes året därpå i *Gestriklands runstenar I*. I detta arbete, liksom i sin »Berättelse 1865», meddelar Wiberg: »Runstenen är genom jordegarens, Herr Söderhjelm på Tolffors berömvärda omsorg ånyo upprest och omgifven med en passande hägnad.» En bild av den uppresta och inhägnade runstenen pryder omslagen till *Gestriklands runstenar I* (1865) och II (1867).

J. Nordlander, som med anslag från Vitterhetsakademien företog en resa i Gästrikland sommaren 1882, bl. a. för att uppteckna »folkvidskepelse», meddelar i sin berättelse från resan: »På en hög i Lunds by Valbo socken skall en runsten hafva funnits men blifvit brukad till bro i en bondgård i Lund. Efter det man fick honom till gården, skall der hafva varit så oroligt, att man funnit sig nödsakad att föra honom åter på hans gamla plats.»⁴

³ Det svenska lantmäteriets intresse för runstenarna och andra fornminnen har gamla anor. Detta betygas redan av »Kammar-Collegii Instruction huruledes Landtmäterne vthj alle landsorter, landkort och geographiske taflor göra skole.» I instruktionen, som är daterad »Stockholm den 20 Aprilis 1643» heter det (§ 9 och 10): »Item alla gamla monumenter, som ähre Runstenar, huar dhe kunne vara vpsatte, eller huar Runer finnas inhuggne i store bärgh, jordhhögar och jordhegriffter på huadh rum dhe äre och finnas, jämwäll alle wäderquarnar, som besynnerligen i SpecialLandkorten warda infördhe . . . Fins och många förnemblige Steenbroer, fast dhe intet liggia öfwer någon bäck, uthan öfwer Moras och Engier, hwilke måste annoteras, huar af man och kan hafua gemeenligen till finna, antingen en eller flere Runsteenar.» (Instruktionen är tryckt i *Samling af Instruktioner rörande den civila förvaltningen i Sverige och Finnland I* (1856), s. 268.

⁴ En liknande tradition meddelar Nordlander om Gs 7 Torsåkers kyrka, se ovan Gs 8, s. 72, not 1. Som där framhålles är dylika uppgifter om runstensflyttningars vådlighet ofta förekommande.

Vad den av Nordlander år 1882 återgivna traditionen om Gs 12 beträffar, var den tydligen – i förvanskad skick – ännu levande år 1955. I en artikel i *Gefle Dagblad* meddelas nämligen (19.2.1955) under rubriken »Lundstenen som flyttades från gravfältet till kyrkan»: »På högra sidan Lundbybron från Smäcken räknat syns resterna av ett forngravfält samt en minnessten

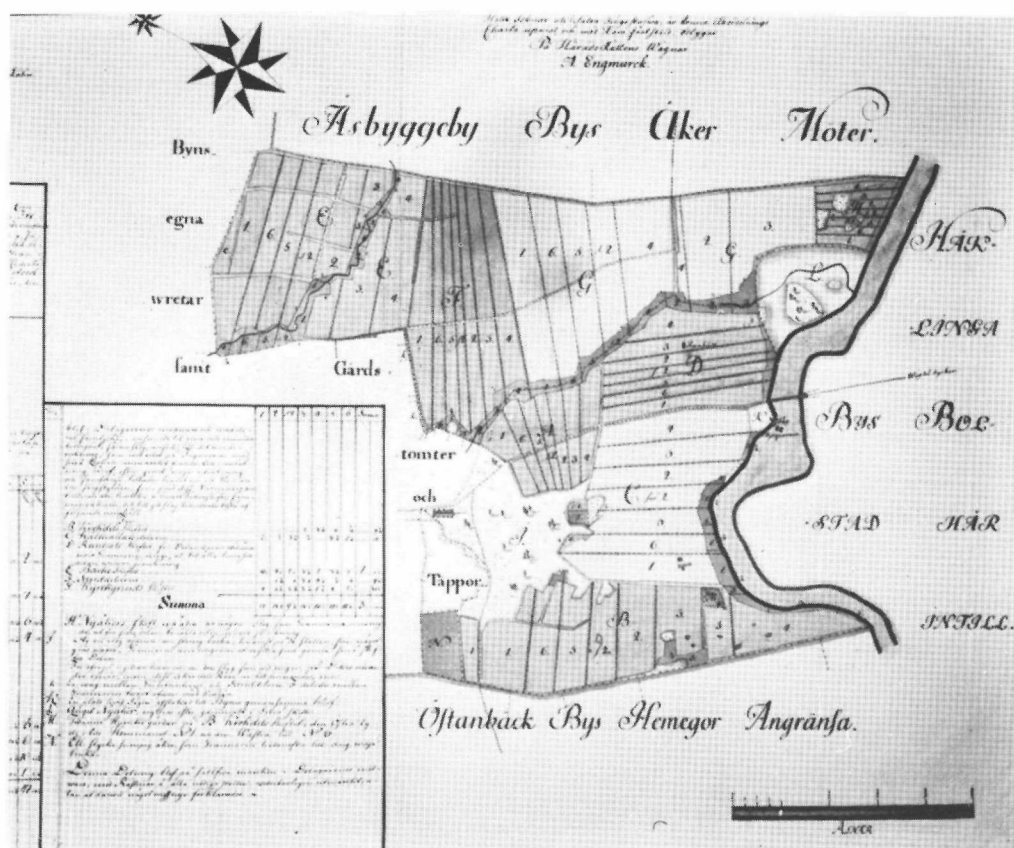

Fig. 55 a. Gs 12. Lund, Valbo sn. Efter F. A. von Rehausen, »Charta öfwer Åkerdelningen uti Lund by» 1763. Runstenens plats är av lantmätaren utmärkt i åkerskiftet 3.

Trots den nyss nämnda »berömvärda omsorg» som kammarjunkaren och jordägaren E. L. Söderhjelm på Tolffors hade visat genom att inhägna och resa Lundsstenen, hade den trettio år senare åter fallit omkull.

Vid Fornminnesföreningens årssammankomst den 11.12 1895 dryftades frågan om Lund-stenens tillstånd och vilka åtgärder som borde vidtagas. I protokollet § 7 heter det: »På förslag af Lektor Kempff uppdrogs åt Herr ordföranden och undertecknad att hos Valbo sockens kyrkoråd göra framställning om den s. k. Valbostenens flyttning till Valbo kyrka och uppsättning på lämplig plats därstädes. Platsen där runstenen nu finnes, ansågs böra utmärkas genom en enkel sten eller dylikt minnesmärke. Till kostnaden vore föreningen villig att deltaga med ett belopp ej öfverstigande 50:— kronor . . . Gefle som ofvan Oskar Fyhrvall.»

En skrivelse av följande lydelse avsändes så i september 1896 till Vitterhetsakademien: »Med stöd af Akademiens benäget gifna tillåtelse har styrelsen för Gestriklands fornminnesförening flyttat den s. k. Järfsta-runstenen från dess plats vid Gefle stads södra tull in i stadens kyrka för att på det

över den 1899 till Valbo kyrka flyttade s. k. Lundstenen. Det berättas att en bonde i Lund fraktade hem en del av den raserade stenen för att använda den som brosten, men att den på morgonen var upprest mot stugväggen, och då detta skedde natt efter natt måste han frakta den tillbaka.» — En tydligen sen variant av traditionen meddelas av E. Bellander i Inventeringen 1931: »När stenen stod på gärdet i Lund, brukade den stundom flytta på sig. Varje gång förde man den tillbaka till den plats, där den brukade stå. Till slut tröttnade man emellertid på detta och flyttade stenen till kyrkan, där den sedan dess stått.»

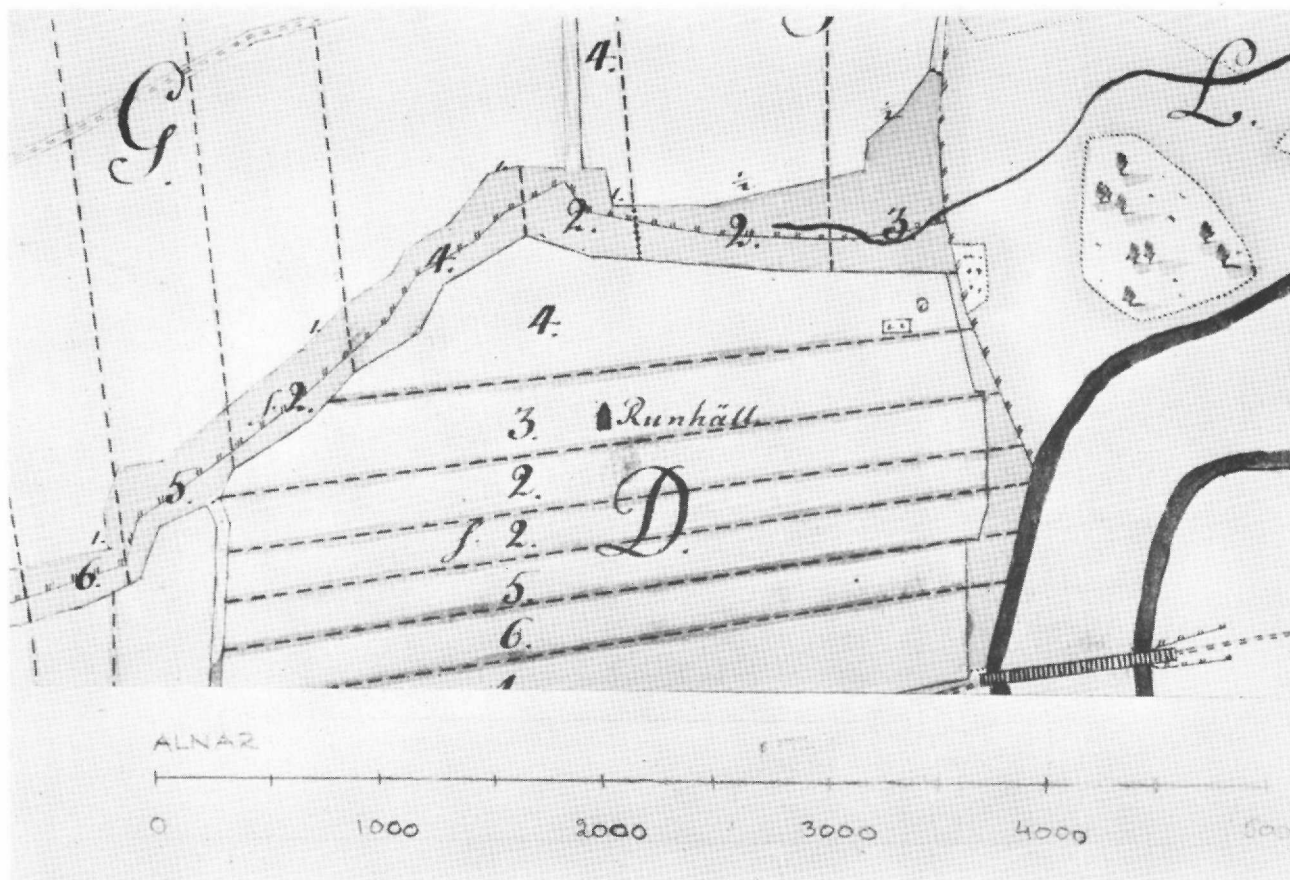

Fig. 55 b. Detalj av »Charta öfwer Åkerdelningen uti Lund by».

sättet rädda den undan en eljes sannolikt inträffande snar förstöring.⁵ En liknande åtgärd synes ett annat dylikt minnesmärke i Gefle omnejd vara i lika stort behof af, nemligen runstenen ... i Valbo socken, Lunds gärde. Detta minnesmärke ligger nu kullfallet och utan vård. — Genom underhandling med Valbo sockens kyrkoråd har tillåtelse vunnits att uppställa stenen på lämplig plats i församlingens kyrka och jordägaren har på tillfrågan sagt sig mot stenens bortflyttning icke hafva något att påminna. — Styrelsen för Gestriklands Fornminnesförening får alltså härmed hos Kongl. Witterhets, Historie och Antiquitets Akademien anhålla om tillåtelse att från dess nuvarande plats flytta ofvannämnda runsten och uppställa den å rum, som kan finnas lämpligt, inom Valbo församlings kyrka. Gefle i Sept. 1896.

För Gestriklands fornminnesförenings styrelse

C. A. T. Björkman/Oskar Fyhrvall.»

Först ett par år senare var Lund-stenen flyttad från sin ursprungliga plats och rest på det ställe, där den nu står. I Fornminnesföreningens protokoll från årsmötet den 17.3 1899 meddelas (§ 4), att sekreteraren redogjorde »för flyttningen af runstenen å Lunds gärde i Valbo socken. Stenen var nu upprest vid

⁵ »Järfsta-runstenen» är en felskrifning; skall givetvis vara Söderbysten, som 1895 hade flyttats till Trefaldighetskyrkan i Gävle.

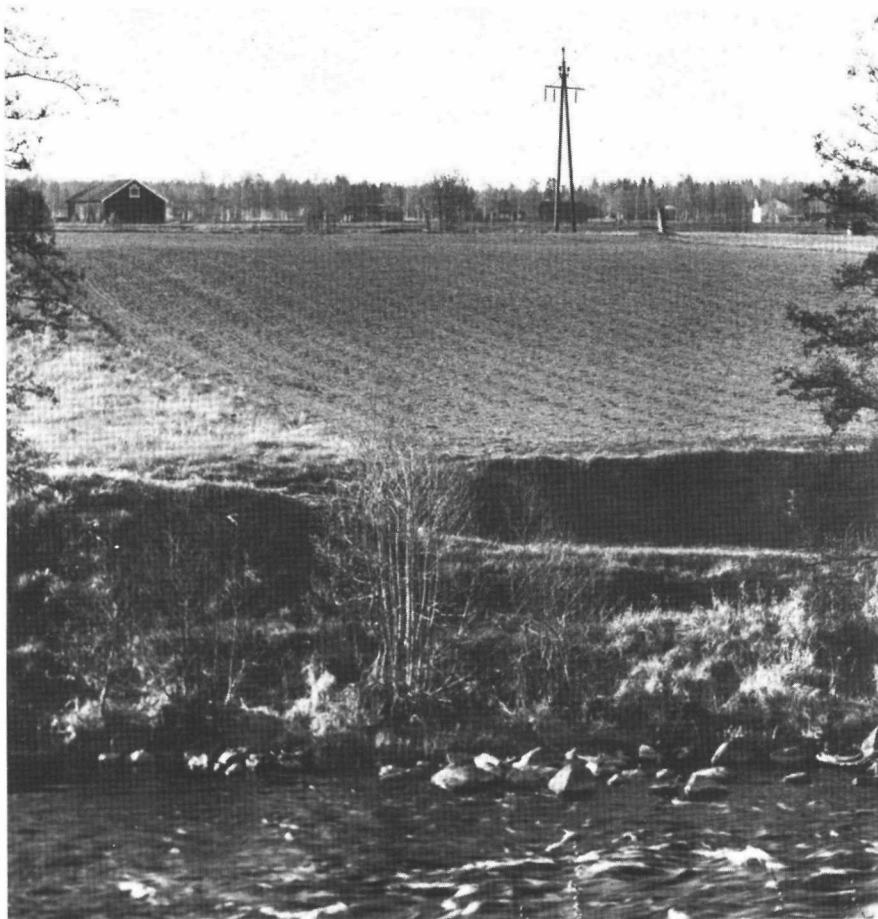

Fig. 56. Den ursprungliga platsen för Gs 12 är markerad med en minnessten, som syns på åkern till höger om ledningsstolpen.

västra ytterväggen å Valbo kyrka söder om tornutsprånget. Med tacksamhet skulle här antecknas, det tillmötesgående som vid denna förflyttning visats föreningen af Tolfors bruksägare Herr C. T. Söderhielm, i det han för ändamålet ställt folk och dragare till föreningens förfogande.»

Då Fornminnesföreningens sekreterare O. Fyhrvall redogör för verksamheten skriver han (i *Meddelanden 1899*, s. 30 f.): »Det viktigaste föreningen uträttat under det gångna året torde dock vara flyttningen av *Runstenen å Lunds gärde* . . . Denna runsten har länge stått lutande och fallfärdig på sin plats en(!) stycke in på gårdet till höger om vägen, då man söderifrån passerat bron öfver Gafle å vid Svedens qvarn och såg, och synbarligen behöft komma till ett för såväl tidens som annan åverkan mera skyddat ställe. Så snart därför Söderbysten invid Gefle genom flyttningen till stadens kyrkas vestra vapenhus blifvit tryggad mot ytterligare förstörelse, beslöt Föreningens styrelse att söka göra något äfven för förstämde stens bevarande. Genom välvilligt tillmötesgående af bruksegaren hr T. Söderhjelm å Tolfors, som bekostat transporten, lyckades det också att förlidet års höst få den flyttad till Valbo kyrka, der den med vederbörligt tillstånd upprestes mot dennas vestra yttervägg söder om tornutsprånget, då den befanns för stor att, såsom man först tänkt sig, uppställas någorstades i kyrkans inre. Detta senare arbete har utförts under ledning af ingenjör B. Lindström i Gefle. Att flyttningen i vetenskapligt hänseende verkställts med vederbörlig omsorg och varsamhet, har öfvervakats af styrelsens vice ordförande

hr lektor Hj. Kempff, som äfven lofvat att i Föreningens Meddelanden införa en uppsats rörande stenen med tolkning af den å densamma förekommande runristningen. Minnet af platsen, der runstenen stått, har styrelsen för afsigt att genom något lämpligt märke söka bevara.»

Den tilltänkta åtgärden vidtogs; Lund-stenens ursprungliga plats har markerats med en liten sten, rest i åkern, 75 m NÖ om den nuvarande landsvägen, 150 m N om det västra brofästet i bron över Gavleån. Se fig. 56. På minnesstenen finns en »medaljong» inhuggen, som har den korta inskriften »Baut 1100».

Den plats, där Lund-stenen ursprungligen restes, är av intresse. Enligt N. J. Ekdahl, som reste i Gästrikland år 1830, fanns där ett gravfält, som då bestod av nio högar; se »Historiska och Antiquariska anteckningar gjorda under en resa i Gästrikland år 1830» (A. 14, D. b., ATA). Om detta bygravfält har tydligen många sägner funnits.⁶ Det kan anmärkas, att ett vadvärdställe har funnits N om runstens gamla plats. Om detta vad över Gavleån och om en äldre vägförbindelse lämnar hembygdsforskaren P. N. Persson några uppgifter i *Gefle Dagblad* den 19.2.1955: »Av gamla kartor framgår, att en väg Åsbyggeby – Lund strök fram förbi stenens ursprungliga plats, fortsatte förbi Östanbäcks dåvarande säteri upp mot nuvarande Skiljebro (Skällbro) i Bäcks äldsta bybebyggelse och sedan följde vägen nedanför nuvarande Bäcks by genom Västbyggeby in på den gamla färdvägen mot Dalarna. Mitt för Lundstens plats har vi ... ett vadvärdställe, synligt vid lågvatten och numera året runt, sedan fördämningen vid Kycklingen (Åbyfors) raserades.»

Som ovan har nämnts flyttades runstenen år 1898 till Valbo kyrka. Där undersöktes stenen ett par år senare av Otto v. Friesen (juni 1901). I sin till Vitterhetsakademien insända berättelse »Runstenar i Uppland och Gästrikland åren 1899, 1900 och 1901» lämnar han följande beskrivning av stenen, »där den nu är uppställd vid kyrkväggen ... Stenen är nedtill tvärt afslagen och från springan mellan de båda på detta sätt uppkomna styckena sträcka sig starka afflagringar uppåt (i sht på venster sida) och nedåt; dessa flagringar ha borttagit rätt mycket af ristningen. På nedre stycket återstå blott ett fåtal runor. Men att detta nedre stycke verkligen hör i hop med det öfre framgår otvetydigt såväl af framsidan där styckena i bredd svara h. o. h. mot hvarandra som af stenens högra sidoplan (från åskådaren räknadt) där skiktningen i de båda stycken passa direkt i hop. Man kunde nämligen draga i tvifvelsmål att stycket nedtill hör till ristningen, då man ser teckningen i Bautil, som ger en helt annan läsning.»

Lundsstenens tillstånd trettio år senare (1.12.1931) beskrivs av E. Bellander: »I 2 delar. Partiet vid brottet mycket skadat, särskilt i vänstra kanten; samma är förhållandet med översta kanten. Genom skadan är en del av slingan och många runor borta. I vänstra kanten, där den ursprungliga ytan är borta, ha senare tre runor och en linje, bildande fortsättning på slingan, inhuggits. – På smalsidorna märkas av vatten bortvittrade partier.» Vad Bellander menar med sina senare inhuggna tre runor är obegripligt; några sådana finns icke på stenen.

Vid min runinskriftsinventering år 1945 föreslogs några konserveringsåtgärder, vilka vidtogs av Riksantikvarieämbetet år 1952. Där föreslogs också, att den vackra stenen skulle flyttas från sin ur vissa synpunkter olämpliga plats, men någon sådan åtgärd har ej vidtagits.

⁶ I *Gefle Dagblad* lämnas den 19.2.1955 några uppgifter om sådana till Lundgravfältet knutna sägner: »Kring runstensplatsen och den alldeles där intill belägna Nyåkershögen ... har sägner bildats och bevarats från far till son. Ännu långt in i våra dagar har skattgrävning företagits i dessa högar, och spår efter skattsökerierna kan man alltjämt se i form av gropar i högarna ... En av sägnerna om Nyåkershögen berättades på sin tid av framlidne August Lundberg i Lund och lydde sålunda: Två män från Åsbyggeby skulle en midsommarnatt försöka sin lycka som skattgrävare. Då de hållit på en stund med grävandet kom det fram två små gubbar och ställde sig att glo på dem och deras förehavanden. Skattsökarna hörde dem viska sinsemellan och på den ene lilles gubbens fråga: 'Vem ska vi ta först?' svarade den andre: 'Vi tar den med röda luvan!' Den av skattsökarna, som bar en röd luva glömde därvid att de måste vara absolut tysta under grävningen samt utbrast: 'Ni ska så faen heller'. Han hann inte säga ut orden, förrän han fick en sittopp, så han flög över än långt in på Häcklingemarken. Kamraten sprang då förbrinnande livet därifrån, och det dröjde sedan länge, innan någon åter provade lyckan vid Nyåkershögen.» I artikeln återges även sägnen om det fagra midsommarspöket och om »Rönningfars kråkskytte». Tidningsuppsatsen avslutas på följande sätt: »Den nya Lundbybron byggdes närmare Nyåkershögen, som alltjämt finns kvar med sina knotiga martallar, vilka trots den goda jordmånen ännu aldrig burit mer än tumslånga årsskott. Generalplanen för området och vattenregleringen gör väl att bara toppen av högen i framtiden blir synlig med minnesstenen efter den ursprungliga runstenen, som berättar om Ebjörn, storman i byn och långfarare.»

Rödgul gävlesandsten. Höjd över marken 300 cm, största bredd (nedtill) 88 cm, bredden tvärs över korset 83 cm, tjockleken (nedtill) 35 cm. Största runan är 11,5 cm, minsta runan 4,5 cm.

Ristningen är mycket skickligt huggen med jämna, rundade linjer. Stenens nedre del har brustit loss, varvid en avsevärd del av ristningen har gått förlorad. Denna svåra skada är äldre än den första uppteckningen av runorna, vilken gjordes av Bureus vid början av 1600-talet.⁷ Någon supplerings av inskriften med hjälp av gamla läsningar kan sålunda ej göras. Detta förhållande är synnerligen beklagligt, eftersom upplysningar av stort intresse tydligen har stått på de ohjälpligt förlorade partierna av ristningsytan.

Inskrift:

ipal - ra × **lit rita stin pino** + **abtir ibiurn sun sin** × **par uar** - ... **h** ... **uain** × **auk**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
arnfasta auk ai - ... **pair uā** ... - **up hialbi honsalukups mupir** × **runor ritar hu - msr**
 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110 115

ipal - ra let retta stæin þenna æftir Æibiorn, sun sinn. Þæir varu ... Svæinn (?) ok Arnfasta ok Æi ... þæir ... Guð hialpi hans salu ok Guðs moðir. Runar rettar **hu - msr**

»**ipal-ra** lät resa denna sten efter Ebjörn, sin son. De voro ... Sven och Arnfast och ... de ... Gud hjälpe hans själ och Guds moder. Rätta runor högg Åsmund.»

Till läsningen: Inskriften börjar vid drakhuvudet upptill till vänster på stenen. Före 1 i finns ej skiljetecken. Runan träffas, ett stycke nedanför toppen, av en ornamentslinje, som avslutar käften på draken. 3 **a** har, i likhet med inskriftens övriga **a**-runor, ensidig bistav. Av runan 5 återstår en tydlig huvudstav; till höger om huvudstaven finns två små urgröpningar med ojämna kanter, som möjligen kan utgöra rester av två parallella bistavar. I så fall skulle runan vara **o** med två korta, långt från varandra placerade bistavar. Dessa skulle ha utgått vinkelrätt, eller snarast något uppåt från huvudstaven, medan inskriftens övriga **o**-runor (22, 85, 103) har snett ned åt höger riktade bistavar, vilka står ganska nära varandra. Upptill till vänster har runan 5 en grund, vittrad skåra, där en **t**-bistav möjligen kan ha funnits. Runan 5 måste numera betecknas som oläslig. 10 **t** har genom en flagring intill övre ramlinjen förlorat sin högra bistav. 18 **n** har kort, ensidig bistav; samma form har alla **n**-runorna. 22 **o** har ensidiga, snett ned åt höger riktade bistavar; samma form har de andra **o**-runorna. Skiljetecknet före 23 **a** består av ett litet kors; övriga har kryssform. 28 **i** är tydligt. Runföljden 40–45 **paruar** är säker. Av runan 46 återstår en tydlig huvudstav. Möjligen kan ett kort och mycket svagt spår av en **u**-bistav skönjas i kanten av den stora skada, som här börjar. Av den högra runslingan har här ett långt stycke, omkring 75 cm, gått fullständigt förlorat. Av 47 **h**, som står inne på stenen, just där slingan åter blir synlig, finns övre hälften av huvudstaven och bistavarna på vänstra sidan om huvudstaven. Runans övriga delar har fördärvats av en djup flagring. Mellan 47 **h** och 48 **u** har en runa förlorats i denna flagring. Runföljden 48–62 är djup och tydlig, trots att runorna 52–62 är små. 62 **a** är sålunda säkert; som huvudstav tjänstgör slinglinjen; jfr 100 **r**. Runföljden 63–115 står i den andra runslingan, som börjar ett stycke från det mindre drakhuvudet snett till höger nedanför korset. Runan 63 är skadad genom en djup flagring, som träffat huvudstaven något ovanför dess mitt. Runan kan ha varit **a**. 64 **u** har förlorat bistavens nedersta del i den stora flagringen ovanför brottet. 66 **a** och 67 **i** är djupa och tydliga. Av 68 återstår övre hälften av huvudstaven; inga spår av bistavar vid toppen. Runan kan ha varit **a**, **n**, **h** eller **r**. Därefter är ristningen helt förlorad i brottflagringen på ett 35 cm långt stycke. På detta bortfallna stycke av slingan har plats funnits för ungefär åtta runor. 69 **p**, som har sin plats omedelbart nedanför brottet, är oskadat. Runföljden 69–73 är väl bevarad. 74 **a** har förlorat huvudstaven nedanför bistaven; runan är

⁷ Om den av Peringskiöld och Celsius lämnade oriktiga uppgiften se ovan s. 108, not 2.

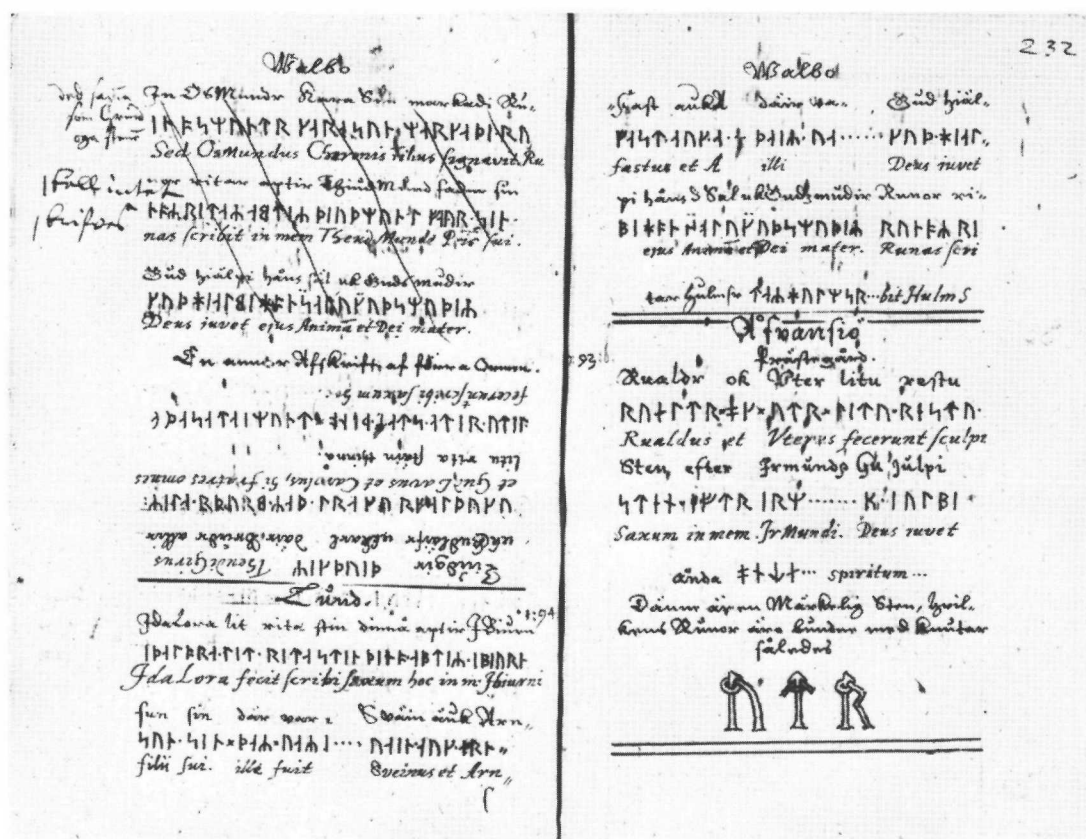

Fig. 57. Gs 12. Lund, Valbo sn. Efter J. Bureus i Fa 5. (Till höger Gs 15.)

säker. Därefter är runbandet, på grund av brottet och genom svår flagring, helt försvunnet på ett omkring 75 cm långt stycke. På detta fördärvade parti av inskriften har plats funnits för ungefär tjugo runor. Av runan 75, som av sammanhanget att döma har varit **k**, återstår i flagringskanten ett kort stycke av huvudstavens nedre del. 76 **u** har, liksom de närmast följande runorna (77–83), förlorat ett stycke av toppen i en skada i stenens vänstra kant. 79–80 **ia** står tätt ihop och något lutande, beroende på att ristningsytan på detta ställe har varit ojämn och därför svårastad. I 86 **n** är bistaven vinkelrätt ansatt. 87 **s** har formen r^1 , medan 94 **s** däremot har formen r^2 . I 100 **r** tjänstgör slinglinjen som huvudstav. 103–104 **or** möts i topparna; 105–106 **ri** står trångt. 111 **u** har förlorat ett kort stycke av bistavens nedersta del. Runan 112 står på ett ojämnt och vittrat ställe; den är numera så svårt skadad, att den måste betecknas som oläslig. Den kan ha varit **s** eller kanske en binderuna **au**. Inskriftens sista runor (113–115) är däremot fullt säkra: **msr**. Inskriften slutar utan skiljetecken.

Bureus (Fa 5): **ipalora · lit · rita stin pino · abtir · ibiurn sun · sin × par × uri ... uain · auk · arnfast · auk · a ... pai · ua ... kup · hialbi honsol ukups mupir runor ritas hulmsr**. — Hadorph och Christofersson: **ipilora × lit rita stin pino + abtir ibiurn sun sin × par uar ... uain × auk arnfasta ... auk ain ... pair uia ... -up hialbi honsalukups mupir × runir ritas hurmsr**. — J. Peringskiöld (Fh 5): **ipilora × lit rita stin pino + abtir ibiurn sun sin × par uar haupink helsana uk uant selalant ala suain × auk arnfasta auk ainuitr pau kombana kiarpi kuml at ibiurn ier po i aurara kup hialbi honsalukups mupir × runir ritas hurmsr**. — Celsius (22.7.1726): **ipalora × lit rita stin pino × abtir ibiurn : sun sin × par uar ... h ... uain × auk arnfasta auk air ... pair ua ...**

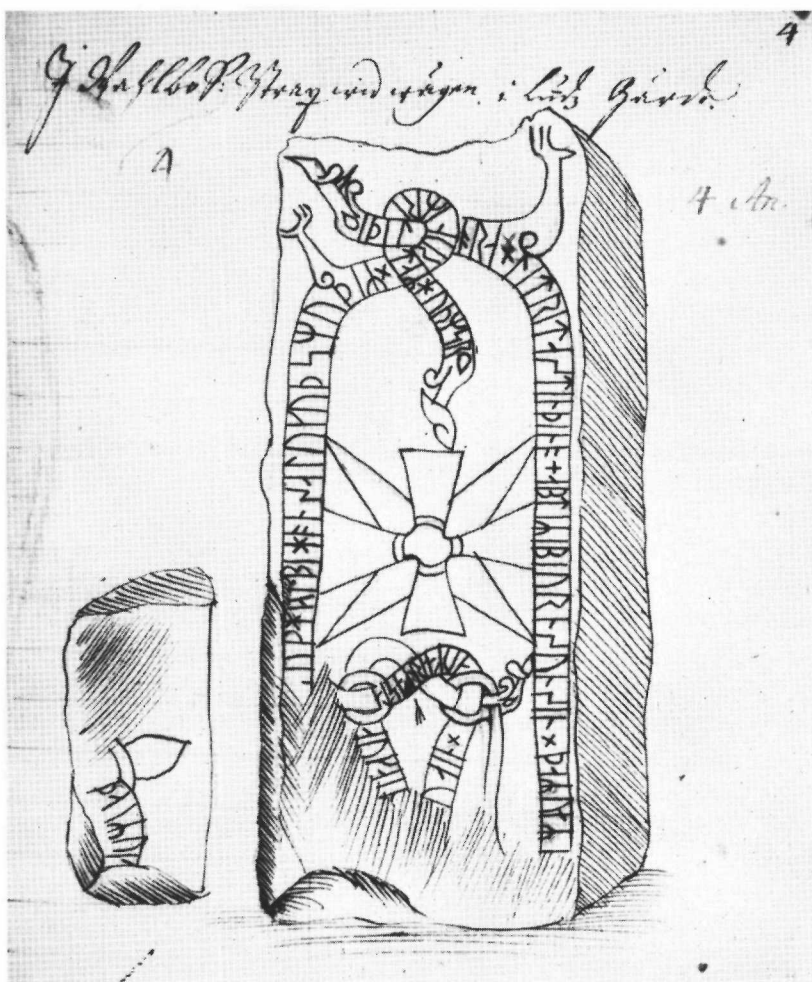

Fig. 58. Gs 12. Lund, Valbo sn. Efter teckning år 1690 av Ulf Christofersson.

up hialbi honsalukups mupir · runor ritar huāmsr. I *Acta Lit. Sveciæ* ågerges runan 68 som **b**; skiljetecknen har korsform, ej kryssform; efter 99**r** har skiljetecknet fått formen av en punkt. Ekdahl (1830): 1–7 **ipalora**. Skiljetecknet efter 22 **o** har getts kryssform. Runan 33 **n** är uteglömd. 47**h** har ej iakttagits. 68 **h** (?). Runföljden 110–115 **huāmsr**.

Wiberg (3.7 och 9.7.1864): **ipaltra** × **lit rita stin pino** × **abtir ibiurn sun sin** × **par uar h...uain** × **auk arnfast - uk ar ... pair uj ... -up hl -b - honsalukups mupir** × **runir ritar humsr**. Han kommenterar sin läsning på några få punkter: »Att läsa **ipintora**, i likhet med **Bautil**, är icke behöfligt: efter stenens rengöring blefvo runorna **ipaltra** fullt synliga.»⁸ 47**h**. Efter förnyad granskning av inskriften ett år senare (3.7.1865) kommer Wiberg till annat resultat beträffande ett par runor: »För ytterligare collationering af den märkvärdiga run-text med deraf gjorda afteckningar, begaf sig ref., beledsagad af Hr. Söderholm, ännu en gång till Lunds by. Under serdeles gynnsam belysning togs runstenen åter i betraktande.» Runföljden 69–74 läser han nu **pair ua** och tolkar den som 'de voro'. Runan 47, som han »i likhet med sina föregångare förr läst **h**», gav honom nu »anledning till något tvifvelsmål, då ingenting visade sig tydligt af den utom den nakna stafven, så att besagde runa kunde lika lätt vara runan **i**, utan att ref. derföre vill bestämdt påstå, att hon så är». I *Gestriklands runstenar I*

⁸ Wibergs uppfattning, att **Bautil** har läsningen **ipintora**, är ej korrekt. **Bautil** har nämligen **ipilora**.

(1865), där Wibergs läsning och Söderholms avbildning publicerades, finns en liknande kommentar till läsningen (s. 4, not 5). – Om K. Hj. Kempffs undersökning år 1886 se nedan s. 118.

v. Friesen (1901) har i stort sett samma läsning av inskriften som jag. Om runan 5 anmärker han: »denna runa osäker; till venster upptill en flagring måne t??». Av runan 46 »synes endast hufvudstafven; bist[afven] bortflagr.; ej h». 47 h »skadat men dock säkert. Runan 68, av vilken endast toppstycket är i behåll, kan enligt v. Friesens avritning av runan ha varit u eller r. 103 o; »nedre bistafven är osäker». 112 är »osäker»; den återges ᚢ; »aftryck i ler ger ᚢ».

Inskriften på denna vackra runsten var redan vid början av 1600-talet tydligen lika svårt skadad som den är i dag. Redan då hade den höga och smala stenen nedtill brustit. (Sprickorna i stenens nedre del markeras på det träsnitt, som återges i Peringskiölds *Ättartal* 1725 och i *Bautil* 1750, men eljest ger denna avbildning en i ordets egentliga mening falsk bild av runstenen; se nedan.)

Genom brottet och skadorna i ristningsytan har tyvärr de delar av inskriften gått ohjälpligt förlorade, som av allt att döma har innehållit viktiga uppgifter om de på stenen nämnda personerna. Icke heller deras *namn* har – med ett undantag – gått fria från skador.

Stenen har rests av en person med ett namn, som av ristaren har återgivits som **ipal -ra**. Något personnamn, som skulle kunna sammanställas med denna runföljd, är icke känt i runinskrifternas stora namnskatt. Det dunkla namnet har t. ex. »tolkats» som ett kvinnonamn »Edelora» (Brocman a. a. 1762), »Adelthora» (se Widmark a. a. 1860), »Edeltra» (Wiberg a. a. 1865, s. 3, not 1). Wibergs kommentar till namnet lyder: »d.ä. ädel längtan, af medelsvenskans edhil, isl. edli, ödli, adhal, härkomst, släkt och tra, åtrå, trånad, isl. þrá, ett kanske icke opassande qvinnonamn.»

Stephens (1884): »ITHALTRE (=Noble-tree), reminding us of the old Scando-Gothic female names ADALLINDA and ADALROT, is here found for the first time. As we see, she was a widow» ... Brate, som tolkar namnet som »Idal på Rå (?)», lämnar följande förklaring: »**ipalora** tyckes böra uppdelas i ett mansnamn **ipal**, vars motsvarighet annars ej är känd annat än i forntyska från 700-talet: *Idalus* m., *Idala* f. Förstemann *Altd. Namenbuch* I, och en Ortsbeteckning **o ra ā rā**, som ock är obekant i trakten.» Se *Svenska runristare* (1925), s. 30.

Den döde sonens namn, **ibiurn**, erbjuder däremot ingen svårighet; det är visserligen ganska ovanligt, men föreligger med säkerhet i två uppländska inskrifter (U 176: **aebiarn** och 751: **aib -rn**), i en sörmäländsk (Sö 255: **aibiarn**), en närkisk (Nä 11: **eibiurn**) och en gotländsk (G 203: **aibiern**). Diftongen **æi** skulle alltså här av Åsmund ha återgivits med **i**-runan, trots initialställning. Monoftongisk stavning av **æi** (t. ex. **stin**, **stæin**, **pim**, **þæim**) förekommer flerstädes i Åsmunds ristningar.⁹ Det är likafullt anmärkningsvärt, att han på Järvastenen (Gs 11) ristar **aimunt**, ej **imunt**, **Æimund**, medan förleden i **Æibiorn** har återgivits med **i**.

Runorna 66–68 **ai** - kan knappast utgöra något annat än början av ytterligare ett personnamn. Det har antagits vara **Æinvitr**, **Æirikr** eller det ganska vanliga mansnamnet **Æilifr**. Den skadade runan 68 kan emellertid icke ha varit **l** eller **r** (se ovan »Till läsningen»), varför varken **Æirikr** eller **Æilifr** kan komma i fråga.¹⁰ Ett namn »**Æinvitr**» är icke annorstädes belagt. Vilket namn som här har stått kan ej bestämmas; man får nöja sig med att veta, att det varit ett namn med den välkända förleden **Æi**.

Vad slutligen **arnfasta** beträffar, är dess slutruna överraskande. Ett mansnamn **Arnfastr** är ju välkänt.¹¹ Däremot är både en svag form **Arnfasti** (oblik form **Arnfasta**) och ett kvinnonamn **Arnfasta** helt okända. Redan K. Hj. Kempff har uppmärksammat den egendomliga namnformen. I sin avhandling

⁹ Thompson framhåller (a. a. s. 100): »Åsmund shows considerable vacillation in his representation of the diphthong /æi/, symbolizing it thirteen times digraphically and ten times with a single rune.»

¹⁰ Vid sin behandling av Gs 12 skriver Thompson (a. a. s. 105): »The third name is incompletely preserved; one might expect some form of **Æilif** (feminine) or **Æilifr** (masculine), both attested in Uppland. If the second occurrence of **þæir varu** on L 1050 refers to the three names just discussed, one may safely assume that the masculine forms are called for.»

¹¹ Namnet förekommer säkert belagt i följande svenska inskrifter: U 31, 635, 636, Sö 345 och Sm 148.

Bild- och runstenen i Ockelbo (1887) framhåller han – i samband med det på Ockelbostenen förekommande mansnamnet **blesa** – att detta namn till formen är »svagt fem.» Han jämför *Blesa* med mansnamnen *Orøkia* och *Sturla* och frågar sig, om namnet »ej till äfventyrs är svagt masc. med redan -a i nominativen». Kempff fortsätter: »Så har, efter år 1886 gjord granskning, Valbostenen å Lunds gårde i Gestrikland: SUAIN × AUK ARNFASTA AUK AIB . . ., där ARNFASTA högst sannolikt är både masc. och nominativ. I hvarje fall är väl Blesa här en sidoform till BLESİ». Se a. a. s. xlf. Senast har namnet behandlats av Cl. W. Thompson (a. a. s. 105), som konstaterar: »**arnfasta** is either an oblique form of a

masculine name *Arnfasti* or the nominative of a feminine *Arnfasta*. These weak forms are unattested, although the strong masculine name *Arnfastr* is not uncommon. *Arnfasti* would stand in relation to *Arnfastr* as *Sigfasti* on U 193 to the more common *Sigfastr* ... Also frequent are the names *Fasti* and *Fasta*, abbreviated forms of names like *Fastulfr*, *Fastlaug*.» Jfr L. Peterson a. a. 1981, s. 140f.

En möjlighet till förklaring som man i detta fall kanske ej bör bortse ifrån är, att den sista runan kan vara felristad; nästa ord i inskriften börjar ju på **a** (**arnfasta auk**).

Inskriften kan tyvärr ej rekonstrueras på grund av de omfattande skadorna. Endast på två ställen kan suppleringar göras: runföljden 43–45 **uar[u]** och 73–74 **ua[ru]**.

Ett mycket djärvt suppleringsförsök har gjorts av George Stephens, tryckt i ONRM III (1884). Stephens skriver (a. a. s. 322): »As I have said, some words on this stone have fallen away. Supplying them . . . in analogy with what is found on other such monuments, we get: »Ipaltre lit rita stin þino abtir ibiurn, sun sin, þer uar h(aima tauþr; en s)uain auk arnfast auk Ai(rik, bruþr,) þair r(aistu kumbel). kuþ halbi honsalukuþs muþir! runor-ritar hulms r (= risti).» Översättning: »Ithaltre let write stone this after Ibiurn, son sin (*her*), ther (*who*) was (at-home dead) (*who died in this mother's house*); (*en*) (*but*) Swain eke Arnfast eke Ai(rik, his-brothers), they raised the *cumbel* (*grave-marks*). God help his soul eke (*and*) God's mother! The-rune-writs (=winds and runes) Hulms r(isted) (carved).»

En betydligt mer ingripande »komplettering» av inskriften än den nu nämnda hade emellertid åstadkommits inemot två hundra år tidigare, en komplettering, som skulle komma att sätta tydliga spår i den svenska historiska sjuttonhundratalslitteraturen.

I Peringskiölds *Monumenta* 5 finns nämligen en teckning av Gs 12, signerad J. P. (se fig. 59). Enligt denna teckning har runstenen den »härliga Öfwerskriften»: ¹² »ipilora × lit rita stin þino + abtir ibiurn sun sin × þar uar haupink helsana uk uant selalant ala suain × auk arnfasta auk ainuitr þau kombana kiarþi kuml at ibiurn ier þo i aurāra kuþ hialbi honsalukuþs muþir × runir ritar hurmsr». (I denna runtext, som även återges till höger om teckningen, har små kryss insatts mellan varje ord.)

Peringskiölds översättning av denna runtext, ristad »till Helsingarnas Odödeliga nampn och minne», lyder: »Edelora lätt skrifwa denna Steen (: till ähra och hugkommelse:) efter Ibibiörn sin Son, then ther war Helsingarnas Höfdinge, och want alla (:hehla) Säländ; Swen och Ärnfastr och Ainuiter the kompanarne, (eller Stallbröderne:) gjorde Kummel åth Ibibiörn, som dödde i Öresund; Gud hiälpe hans Sial och Guds Moder. Runorne ritat Hurmsär.»

Efter denna Peringskiölds redogörelse för runinskriften är ett blad inhäftat, skrivet av Joh. Palmborg och daterat »Sätra d. 30 Sept. 1733». Bladets innehåll framgår av överskriften: »Ättar-tal för Helsinga-Höfdingen Ibiurn, hwars Rune-sten står i Lunds gärd i Gästrikland och Walbo Sokn 3/4 mil ifrån Gefle stad.» Detta släktregister, som börjar med Önund Jarl i Norge och Trondheims län, avslutas med Ibiurn, son till Thore Helsing och Idilora. Palmborg anser det sannolikt, »at Thore Helsing och des hustru Idilora haft sitt säte på lund och blifwit jordsatte uti den där näst wid siön belagne stora Ättebacken».

Den »förbättrade» runinskriften trycktes i förordet till *Fragmentum runico-papisticum* (1721). J. Fr. Peringskiöld skriver där: »Accedat, in robur nostræ assertionis, saxum, parœcia Walboensis in Gestricia, quod delineari curavit Nob. Hadorphius, concepta ejusmodi votiva formula insignitum», varefter inskriften återges. Översättningen lyder: »Idilora curavit incide lapidem hunc in memoriam Ibiorni filii sui, qui erat Dux Helsingorum, atque omnem devicit Selandiam; Sueno & Arnfastus atque Ainuiter socii, fecerunt tumulum Ibiorno, qui moriebatur in Öresundia; DEUS adjuvet animam ejus & mater DEI. Ipsas incidit Hurmsr.» Författaren hänvisar därefter till Cl. Örnshjälms *Historia Ecclesiastica*, tryckt 1689: »Consulat, cui volupe est, hac de re non nulla disserentem Nob. Dom. Oernhielmium in hist. Eccl.

¹² Se ovan s. 108, där Peringskiölds uttalande om inskriften citeras i sin helhet.

p. 610.» Örnhjälms nämner emellertid icke Lundsstenen, helt enkelt därför, att på hans tid det förfälskade partiet om »hälsingarnas hövding» ännu icke hade tillverkats.¹³

I *Ättartal För Swea och Götha Konunga Hus, Efter trowärdiga Historier och Documenter vpräkndt Af Cancellie-Rådet Joh. Peringskiöld* (1725) publiceras ett osignerat träsnitt av den »förbättrade» runstenen. I motsats till teckningen har där, vid sidan av runstenen, ett stycke av den äkta delen av stenens nedre del avbildats. Det är detta träsnitt, som senare skulle återges i *Bautil* (1750). I *Ättartal* översättes inskriften på följande sätt: »Idilora / lät rita i denna sten åminnelsen efter Ibiörn sin son; then ther war Höfdinge för Helsingarna och öfwerwant alt Seland. Swen och Arnfast och Ainwitr som woro fölgslagare gjorde thenne sten-resningen åt Ibiörn / som dödde vti Öresund; GUD hiälpe hans siäl och GUDZ moder. Runorna riste Hurmsr.»

Det förfälskade tillägget på Lundsstenen hälsades naturligtvis med stor glädje av Olof Broman (1676–1750). Han hänvisar till detta vid ett par tillfällen i *Glysisvallur*. Redan i det väldiga arbetets första kapitel, »Tit: I: om Helsingeland» heter det, att »någre säja Norrbaggen Ketils Sone Son Thore Helsing wara Stamfadern, hwilken lefde uti Kung Inges III eller Ingemunds tjd, A.C. 1084 och hade en Son, Ibiurn wid namn, hwilken war Haufding Helsana; såsom thet läses på en Runsten i Walbo Sockn; thet är, Höfdinge för Hälsungarna; intog alt Seland, bygde Helsingör, dödde i Aurura eller Öresund, etc.» (Se Olof Joh: *Bromans Glysisvallur*, utg. af K. A. Hægermarck och A. Grape, 1911–1949, del I, s. 4.) Likaså bygger Broman på Lundsstenens »uppgift», när han om Hälsinglands »Fylkiskungar, Småkungar, Härsar, Jarlar, etc» framhåller, att de »dels med sit egit folk, dels med samnad hand af flere Konungar, gjorde mächtige uttog til många ock wida Länder; lemnande efter sig wakra Segerteckn ock äreminemärken, så wäl i Helsingör, och Helsingborg wid Öresund; hwilket skedde under Hälsungarnes Höfwidsman Ibiurn Thoresson, år 1084; hwilka twenne starcka Slott ock Befästningar, en å hwarthera sidon af förenämnda Inlop til Mare Balticum, mödlöst witne bära til Hälsungarnas wälde öfwer bemälte Haf» . . . (Se a. a. del I, s. 46.)

I sin dissertation *De Helsingia I* (1735) utnyttjar Sven Bælter (1713–1760) givetvis Lundsstenen som källa. Bælter har i sitt arbete ett kapitel med titeln »De rebus gestis Helsingorum» i vilket han redogör för hälsingarnas krigiska bedrifter. De första spåren av våra hälsingars hjältemod visar, enligt Bælter, de mycket starka borgarna Helsingborg och Helsingör, vilka uppförts vid Kristi tid eller senare (»Prima igitur, quantum nobis constat, pectoris in Helsingis nostris intrepidi vestigia monstrant gemina illa, eademque validissima castella, *Helsingburgum & Helsingora*, hostibus ultra sinum *Codanum* profligatis, atque ab patriæ finibus sic exulare jussis, ad freti *Oresundici* ripas vel tempore Christi, vel postmodum erecta.»)

För den senare tidpunkten talar ju, enligt Bælter, runstenen i Valbo i Gästrikland: »*Docet enim lapis Valboënsis in Gestricia hæc omnia ad IBIURNI, filii THORONIS Helsingi, tempora esse referenda: Idilora lit rita stin thino aptir Ibiurn sun sin, thar war Hauding Helsana, auk want Sælalant ala; Swain auk Arnfasta auk ainwitr thau kompana giardu Kumbl at Ibiurn, ier tho i Aurara. GUD hialpi hons sal uk guds mudir. Runir ritar Hurmsr.*» Bælters tolkning av inskriften överensstämmer alltså helt med den i *Fragmentum runico-papisticum* (1721) och i *Ättartal* (1725) tryckta översättningen; se ovan s. 119.

Den omgjorda runinskriften skulle också i fortsättningen komma att påverka forskningen i av uppfinnaren önskad riktning. Sålunda redogör Olof Dalin i andra kapitlet av *Svea rikes historia 2* (1750) för »En utflyttning från Helsingeland». Dalin skriver: »De Nordiska Folk-flyttningar til andra länder hade nu

¹³ Innehållet i Örnhjälms framställning på det ställe, som J. Fr. Peringskiöld hänvisar till, kan i förkortad form återges på följande sätt: »Med sina flottor försvarade våra förfäder ej blott fosterlandets havskuster mot rövare, utan man företog även expeditioner till avlägsna länder. På de underkuvade områdena kvarlämnade man kolonier för att skydda det som hade förvärvats. Så grundade våra hälsingar vid tiden omkring Kristi födelse eller tidigare på vardera stranden av det gotisk-daniska sundet de två starka borgarna Helsingborg och Helsingör och kvarlämnade på bägge platserna en stor vaktstyrka.»

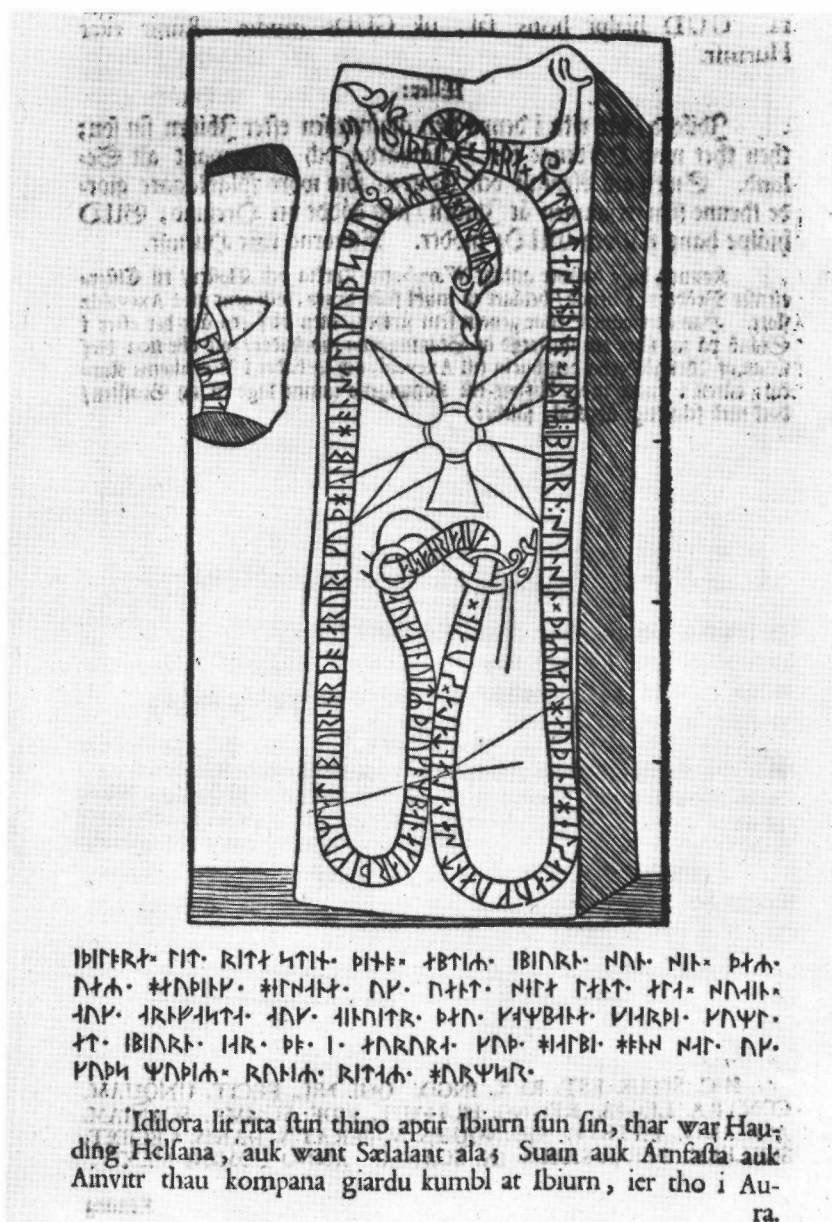

Fig. 60. Gs 12. Lund, Valbo sn. Ef-
 ter träsnitt, återgivet i Peringskiölds
 Ättartal (B 1100).

länge upphördt; men en så urgammal Sed gjorde likväl wid denna tid [A.C. 1080] liksom i sidsta andedräkten sit yttersta prof: En stor hop af Helsingelands Invånare gufvo sig til siös under en anförare *Ibiörn*, af *Thore Helsing*s Ätt: De härjade på Dannemark under dess svage Konungs *Harald Hens* matta regering och intogo en del af Seland, fästade sig på begge sidor om Öresund, der *Helsingborg* och *Helsingöhr*, som fordom kallades *Öre-krok*, efter dem fådt namn: *Ibiörn* dog i sundet och blef der begrafven af Stallbröderne *Sven*, *Arnfast* och *Ainviit*, som Runstenen wid *Walbo* i Helsingeland intygat.» Den översättning, som därefter lämnas, är i stort sett samma som i *Ättartal* (se ovan). Dalin tillägger: »*Ibiörns* utflyttning tycks mer hafva skiedt af gammal wana eller af dyr tid i et magert land, än af wedervilja mot Riks-styrelsen i Sverige, som af dess Konung med all ömhet förestods». Dalin meddelar

också, att tidigare forskare har hyst den uppfattningen, »at denna utflyttning skiedt wid Christii tid; men Walbo-stenen i Helsingeland, som är et äreminne öfver sielfve Anföraren, wisar, at då redan Christendomen war införd i Sverige».

Året efter att Olof Dalins *Svea rikes historia II* hade tryckts, utkom Johan Böckmans dissertation (præs. Sven Bring) *De Origine urbium antiquarum Sviogothiæ* (1751). Dissertationen innehåller (i § XII) en utförlig och delvis något kritisk redogörelse för diskussionen om bl. a. Helsingborgs namn. Det heter där: »Maneamus igitur in simplici derivatione & concedamus ab *Helsingis* nomen esse derivandum. Interim tamen quo tempore suis eruptionibus in hæc loca penetraverint Helsingi, prorsus obscurum. Libenter fidem haberem illis, qui circa Christi natiuitatem conditum *Helsingburgum* autumnant, modo conjecturæ suæ aliqua præsidia in medium offerre possent ... Sed quid nobis cum recentiorum conjecturis vel somniis potius, cum tota antiquitas nihil adjumenti præbet ... Quæstio igitur primaria huc redit, an probari possit, Helsingos aliquando armis suis Scaniam & vicina loca infestasse. Videtur hoc esse perspicuum ex saxo Runis inscripto, quod sepes pagi *Lund in Gestricia* hodieque seruat, & Nobil. PERINGSK. adfert in Ättartal p. 39. Inscriptionem jam mutilam ex *BURÆI schedis* restituit nob auctor» ... Sedan följer så den av Peringskiöld »återställda» läsningen. Böckman fortsätter: »Dolemus merito de lapidis inscriptione inter eruditos nullo modo convenire, nam reverendus. *OLAUS CELSIUS* nihil in lapide invenit, quod vel expeditionem aliquam militarem indicet, vel victam ab *Helsingis Selandiam* ostendat ... At si non finisse Runas credetur *BURÆUS* solertissimus sane antiquitatis investigator, admittenda omnino videtur Peringskiöldii inscriptio. Est itaque probabile, aliquando fretum nostrum classibus tenuisse Helsingos, & simul verosimile utrumque latus ab illis nomen accepisse, constituto in utroque littore castello, quo occupatas terras in fide & officio aliquamdiu tenuerunt. Si ex hac expeditione fundatum *Helsingburgum* repetas, longe ineptissimum foret ipsius initia ad Christi nativitatem reducere, non enim illo æuo religioso adorationis cultu invocabatur Maria. Nec potest ipsa expeditio ad Ingonis III. æuum referri, quod Peringsk. facit.»¹⁴

I *Sagan Om Ingwar Widtfarne* (1762) avslutar N. R. Brocman sitt kapitel »Stenar til deras Åminnelse, som hema i Norden uträttat några manliga Gärningar» med en lång redogörelse för »den bekante Walbosten i Gestrikeland på Lunds gärde». Brocman återger inskriften efter *Bautil* och översätter: »Edelora lät rita denne Sten efter Ibjörn sin Son, som war Helsingarnes Höfding och want hela Seland. Swen och Arnfast och Enwit, Stallbröder, gjorde Kumlet åt Ibjörn. Han dog i Örna. GUD hjälpe hans Sjal och Guds Moder. Runorna ritar Huarmsr.»

Brocmans kommentar lyder: »Denne Sten hafwa våre mäst eftertänksame Häfdateknare trot höra antingen til K. Anunds Tid, eller just til år 1080. Men jag hoppas at ingen därföre tager mig til Miss-tycke, om jag skulle flytta honom ännu närmare til våre Tider. At Helsingör och Helsingborg på ömse Sidor om Sundet fåt Namn af någon Helsingarnes Landfästning därwid, tager jag för äfwen så afgjort, som at deras Utflyttning til Finland namngifwit Helsingfors, Helsingeby och Helsingasokn där i Landet; och såsom Helsingabyn ock Helsingiaport i Angermanland, och et annat Helsingiaport i Ängland äfwen

¹⁴ Det ur Böckmans dissertation ovan citerade avsnittet har följande innebörd: »Låt oss hålla oss till den enkla förklaringen, att Helsingborgs namn härleder sig från hälsingarna. Tills vidare är däremot tidpunkten fullständigt hölj i dunkel, när hälsingarna under sina krigiska framstötter intog denna plats. Jag skulle gärna sätta tro till dem som hävdar, att Helsingborg grundades omkring Kristi födelse, om de blott kunde anföra något skäl för att styrka sin gissning ... Men vad bryr väl vi oss om dessa sentida gissningar eller snarare drömmar, när hela forntiden ej erbjuder något stöd ... Huvudfrågan är, om det kan bevisas, att hälsingarna en gång med sina vapen angripit Skåne och angränsande trakter. Detta synes vara fullt klart av den med runor ristade sten, som välborne Peringskiöld anför i Ättartal s. 39. Den numera stympade inskriften har den välborne författaren efter Burei anteckningar återställt på följande sätt:». Därefter meddelas den »återställda» runinskriften. Försättningen lyder: »Vi sörjer med rätta öfver att forskarna ej alls är eniga om runstenens inskrift. Den vördade Olaus Celsius fann ingenting på stenen, som skulle åsyfta något militärt anfall eller som skulle klargöra, att Själland hade besegrats av hälsingarna ... Peringskiölds inskrift synes dock helt och hållet få godtagas. Det är alltså troligt, att hälsingarna med sina flottor en gång i forntiden har behärskat vårt sund, och likaså att bägge sidorna av sundet fått namn av hälsingarna» ...

af Helsingar tyckas wara upkallade . . . Men när Sundska Stranderna af Helsingar först blifwit intagna, är swårt at säga.» Efter en utförlig, ur forskningshistorisk synpunkt ganska intressant utläggning kommer Brocman fram till att »Seland's Ärofring af Helsingar» borde ha skett »efter År 1140». Om avsikten med och karaktären av Ibjörns härtåg framhåller han: »Det är wäl hitintils af ingen anfördt eller undersökt, om Ibjörn såsom Wiking antingen warit Hufwudman för en . . . Röfwareflock, som sig på Seland innästlat, eller af Konung Knut . . . blifwit upmuntrad dylika Röfwarenästen at föröda, och Sundska Stranden til Landets Förswar sedermera bebygga; men så synes mig likwäl detta senare wara mera troligt, än at denne Ibjörn med sine Helsingar redan under Harald Hens Regemente i Danmark, själf en Christen, härjat på et Christet Land, och då intagit Seland, samt fäst sig med sit Fölge på ömse Sidor om Öresund.» Ibjörn kunde från *Helsingborg* »lätteligen hafwa bekommit Understöd af sine därwarande Landsmän til Seland's Ärofring».

Som avslutning anmärker Brocman, »hwad själfwa Skriften på Stenen äljäst beträffar», att »Sl. Domprosten Celsius» har läst några ord annorlunda och att uppgifterna om hälsingehövdingen och erövringen av Seland, »tillika med det Stycke de intagit [på stenen], i hans så wäl, som Peringskjölds, Tid warit förlorade. Språket och Figuren på Korssteknet witna för öfrigt om denne Stens mindre Ålder, än den wi funnit på antingen Hwitawads eller andre Ubes och Bales Stenar.»

Ännu ett århundrade senare återopas den förfalskade inskriften som historisk källa.¹⁵ I. P. H. Widmarks *Beskrifning öfwer Provinsen Helsingland* (1860) heter det t. ex.: »På byn Lunds gärde i Walbo socken i Gestrikland finnes en runsten, upprest efter en Ibjörn, som war Helsingarnes höfding och wann 'Selalant ala'. Hwad som med detta Selaland skall förstås, kan ej med wisshet utredas. Att tänka på en utflyttning till kusten omkring Öresund förbjuder slutönsknigen på stenen 'Gud hjelpe hans själ och Guds moder', som ådagalägger, att Ibjörn tillhör ett Christligt tidehwarf.» Mot tolkningen av Selaland som »Själland» ställer sig författaren alltså något kritisk, men han har »dock welat anföra hufwud-saken, såsom ett bewis på Helsingarnes krigiska lynne.» I en not framläggs »en sednare tydning, meddelad af Pastor A. G. Sefström».¹⁶ Denna tolkning, som ger inskriften en mer lokal karaktär, lyder: »Adelthora lät resa denna sten efter Ibjörn, sin son, som war Helsingarnes höfdinge och wann hela *sjökusten*. Swen och Arnfast och Enviter hans kamrater reste kumlet åt Ibjörn, den der afled å örarne (Klack- och Kuggöarne i hafwet nära Norrala-landet?). Gud hjelpe hans själ och Guds moder. Hurmser högg runorna.»

Av de ovan citerade skrifterna torde framgå, att förfalskaren rönt långvarig framgång med sitt verk, trots att hans tillägg vanpryds av uppenbara och klumpiga fel (t. ex. **uant** i st. f. **uan**; **po** i st. f. **to**; **selalant ala** i st. f. **alt**; **pau kombana kiarpi** i st. f. **pair farunautar kiarpu** e. dyl.¹⁷).

Att tilläggen till Lundsstenens runinskrift skall räknas in i den ganska stora grupp av runförfalskningar, som av olika skäl gjordes i Sverige under några årtionden kring sekelskiftet 1700, är uppenbart. Det kan anmärkas, att den typ av runinskriftsförfalskning som det här gäller, ej är alldeles ensam i sitt slag. Se S. B. F. Jansson i *Från bergslag och bondebygd 1952*, s. 41 f. och Nä 12.

L. E. Åhrman hade tydligen en kritisk syn på tilläggen i inskriften. I sin *Beskrifning öfwer Provinsen Gestrikland* (1861) återger han visserligen den »fullständiga» runtexten (efter Liljegren), men han kursi-

¹⁵ Det kan kanske anmärkas, att Geijer redan i *Svenska Folkets Historia I* (1832) avvisar tanken på detta vikingatåg av män från Hälsingland. Hans avvisande hållning beror emellertid på att han har en annan uppfattning om tolkningen av *Helsingör* och *Helsingborg*. Geijer skriver (a. a. s. 58, not 4): »Helsingör är utan tvifvel detsamma *Halseiri* i Danmark, hvilket i *Faerejinga Saga*, c. 1, kallas den största marknadsplats i norden. Att refva seglen och lägga till, heter *halsa*. Deraf namnen: *Halsöre* eller *Helsingör*, *Halsingeborg* eller *Helsingborg* samt *Halsehamn* på norra ändan af Skånska Kullen; och ej af något *Helsingarnas* uttåg.»

¹⁶ Denna »sednare tydning» hade alltså meddelats av den bekante hälsingepresten och nykterhetskämpen Anders Gustaf Sefström, född 1790 i Ilsbo, död 1861 i Ljusdal.

¹⁷ Om lånnordet (från lågtyskan) 'kumpan', fsv. *kompan*, isl. *kumpán* se t. ex. S. B. F. Jansson, *Sagorna om Vinland I* (1944), s. 257 f.

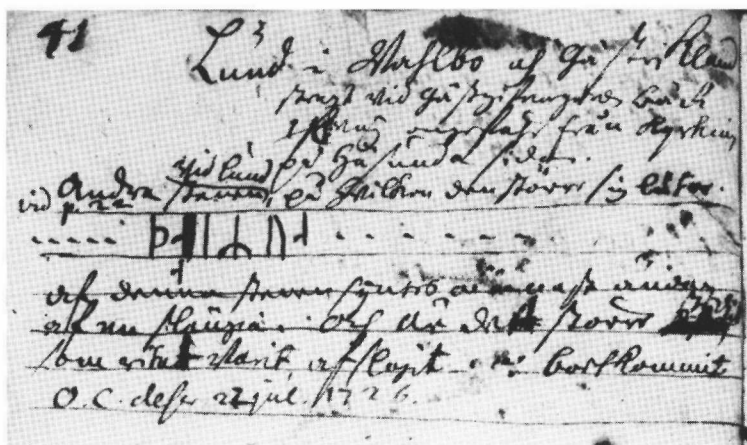

Fig. 61. Gs 12. Lund, Valbo sn. Efter anteckning av O. Celsius i Fm 60: 2.

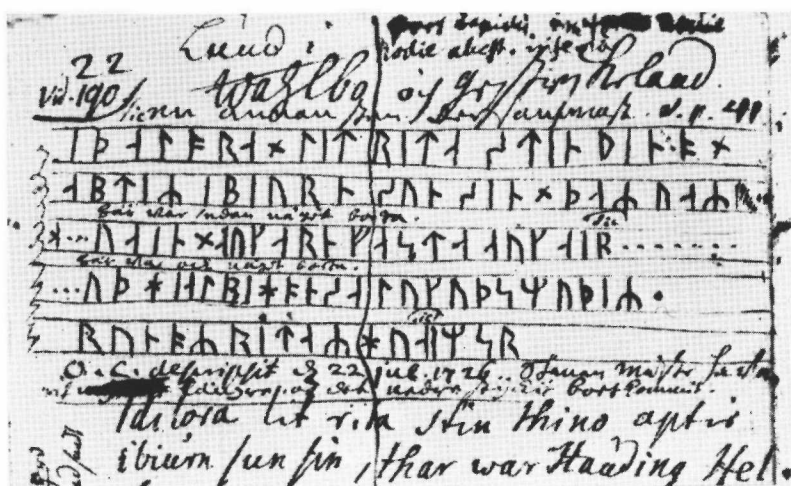

Fig. 62. Gs 12. Lund, Valbo sn. Efter uppteckning av O. Celsius i Fm 60: 2.

verar avsnittet *var haupink Helsana uk vant Selalant ala*. Hans kommentar lyder: »Den nedre delen, som skulle hafva innehållit de ... med cursiv stil utmärkta orden, var redan vid förra århundradets början afslagen och förkommen. Våra äldre fornforskare gjorde denna Ibjörn till en son af Thorér Helsing, och uttydde inskriften så, att han varit Helsingarnes höfding och, sedan han vunnit hela Seland, dött i Öresund» (a. a. s. 99).

En bestämd, helt avvisande hållning till de förfälskade avsnitten av runinskriften intager C. F. Wiberg.

I ett brev till B. E. Hildebrand, daterat »Gefle d. 7 Juli 1864» skriver han: »Jag har varit ute på ett par arkeologiska expeditioner till Valbo ... och vill såsom ett kuriosum nämna att på den mycket omtalade Runstenen vid Lund ... det mycket citerade 'haupink Helsana ok vant Selalant ala' icke finnes och sannolikt aldrig funnits. Sådan anmärkning har varit gjord en gång förr, vill jag minnas, och jag är, efter den verkligen noggranna undersökning jag verkställde, befogad att bekräfta densamma. Af denna frasen finnes blott runan *h - -*, hvarpå följer ett afbrott genom förvittring, dock ingalunda så stort att utrymme för det öfriga kunnat finnas, aldrä helst midten af stenen upptages af ett stort Andreaskors med hvarjehanda utbroderingar och slingorna löpa efter stenens kanter för det mesta. Jag nämner detta blott i förbigående». I *Gestriklands runstenar I*, som trycktes redan året därpå (1865), skriver Wiberg:

»Då emellertid ett stycke af rune-skriften . . . är bortvittradt, har man i äldre tider här velat läsa saker, som å stenen aldrig funnits; sådana oäkta tillsatser, synbarligen uppfunna för att stödja vissa historiska hypoteser, hafva ingått i Bautil och derifrån upptagits af Broocman, Liljegren och Svenskt Diplomatarium, ehuru protester icke saknats» . . . I en not tillägger Wiberg: »Historien känner icke till någon sådan eröf-ring inom den tidrymd dit denna runsten skäligen kan förläggas» (a. a. s. 4, not 2). Vidare anmärker han (not 3): »Aura skall, med tillhjälp af Helsana, Helsingarnas (!), blifva Helsingör, hvars namn och uppkomst genom detta helsingetåg skulle vara förklarade . . . Då för öfrigt under medeltiden Gestrik-land icke hörde tillsammans med Helsingialand, såsom det öfriga norrländska kustlandet kallades, utan var ett bihang till Upland; så måste ett dylikt minnesmärke på denna trakt åt en Helsingehöfding förefalla oss temligen öfverraskande.» Slutligen anmärker Wiberg, att, »i strid med hvad eljest brukas i Bautil, afritaren icke å teckningen utsatt sitt namn, och att de å runraderna befintliga tomrummen inga-lunda lemna utrymme för de många runor som de apokryfiska tilläggen kräfva. Emot *språket* i dessa tillsatser torde också ganska berättigade anmärkningar kunna göras.»

I häfte 2 av *Gestriklands runstenar*, som trycktes 1867, meddelar Wiberg, att han hade sänt det första häftet till »vår tids störste run-kännare, prof. Geo Stephens Esq i Köpenhamn». Från Stephens hade han fått emottaga »ett högst vänskapligt svar, innehållande åtskilliga viktiga upplysningar, med lemnadt rätt att delgifva dem åt våra läsare, en rätt, den vi naturligtvis med största nöje begagna.» Stephens hänvisade till »Runa-häfd, som mellan 1630 och 1640 författades af den gamle riksanti-quarien Bure» och, fortsätter Wiberg, eftersom »Bures handteckning öfverensstämmer i det aldra närmaste med vår planche» blir följden, »att det bedrägeri vi framhållit i dagen, 'the absurd and impudent forgery of the missing runes', såsom med skäl må sägas, tillkommit mellan 1630 och 1750, hvilket sednare år Bautil utkom, vanställdt med detta falsarium, hvars upphofsman noga aktade sig för att 'sätta namnet qvar'». I det vänskapliga tackbrevet till Wiberg ingick också ett förslag till komplettering av runinskriften: »Prof. Stephens antager, att man genom upptagande af analoga uttryck från andra runstenar skulle kunna fylla luckorna i Lunda-stenens text». Detta sitt förslag lät Stephens trycka i ONRM III (1884), alltså nära tjugo år senare. Där skriver han bl. a.: »This fine block, in Lunda village and Valbo parish, has lately been carefully drawn and publisht by the learned Rector (unhappily now deceased) C. F. Wiberg of Gefle . . . The only drawing hitherto known to us is that in Göransson's Bautil, No. 1100, but *without the signature of any copyist*. The reason for this suppression is evident. The lower part of the risting is largely worn away, and here the transcriber has imprudently foisted in a lot of runes (for which there is no room in the worm-wind) to support certain absurd hypotheses then in vogue. All this has been blindly accepted by Liljegren (No. 1050).» (Om Stephens djärva rekonstruktionsförslag se ovan s. 119.)

En överraskande positiv inställning till de två uppenbart förfalskade inskotten intager Erik Brate. I *Runverser* (1887–1891) har han »kommit på den tanken att äfven runstenen i Lunds by» hör till den grupp runstenar, där Frögers vikingatåg åsyftas: »Visserligen förekommer ej namnet *Frøygæirr*, men ett par andra omständigheter hafva gifvit anledning till min förmodan. Bautils **uant selalant ala** skulle möjligen kunna förstås som *vann Øysilaland alt*. Ulleruds-fuporken har **t** i betydelsen **i** och **ala** kunde vara felläsning för **alt**.» Brate menar alltså, att det på Lund-stenen skulle ha stått **uan iselalant alt**.¹⁸ Han fortsätter: »*Øysila* vore väl att fatta som G. pl. af invånarnes namn. Det andra som kan tala för gissningen, är att denna sten tillhör samma tidpunkt som de öfriga Frøygæirr-stenarne.» — Om Wibergs ovan citerade uttalande om tilläggen skriver Brate (a. a. s. 66, not 1): »De på härfärden syftande orden äro nu utplånade och Wiberg . . . tar anstöt af deras förmenta innehåll: 'vann hela Seland' och säger dem vara oäkta tillsatser samt att runradernas tomrum ej rymma erforderligt antal runor. Genom ofvanstående tydning skulle innehållet blifva historiskt möjligare. Wibergs uppgift omöjliggör dock kanske tydningen, om det ock synes underligt att Bautils läsning vore alldeles gripen ur luften.»

Icke heller i *Svenska runristare* (1925) uttalar Brate sig med någon bestämdhet om tilläggen. Där inskränker han sig till att konstatera, att i Bautil »måste flera fel finnas, och särskilt måste *kombana* vara ett sådant». Någon tolkning av dessa partier »skall därför ej försökas».

¹⁸ Det bör framhållas, att tolkningen i *Runverser* av Ledingestenens **isilu** som *Ösel* är felaktig och att »Ulleruds-futhorken» icke har runan **t** i betydelsen **i**; se Vr4.

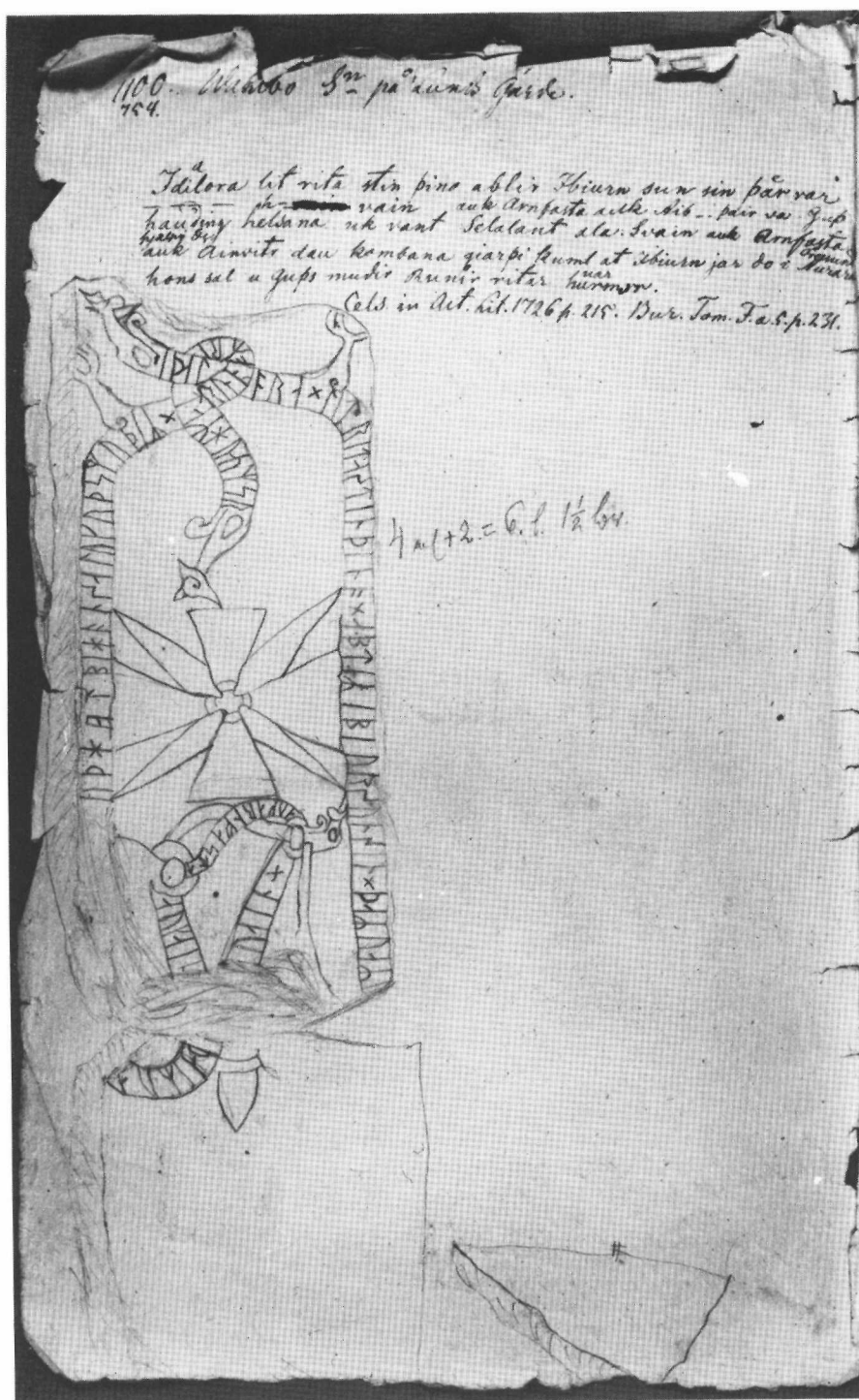

Fig. 63. Gs 12. Lund, Valbo sn.
Efter teckning av N. J. Ekdahl.

Otto v. Friesen svävade naturligtvis icke på målet, när det gällde tilläggen; han konstaterar helt kort i sin berättelse till Vitterhetsakademien om sina runstensundersökningar år 1901; »Denna läsning är emellertid understucken för att bevisa att ristningens **ibiurn** var 'Helsingarnas höfding och eröfrade hela Själand'. Teckningen i B. är osignerad – försiktigtvis.» – Senast nämns de förfälskade tilläggen

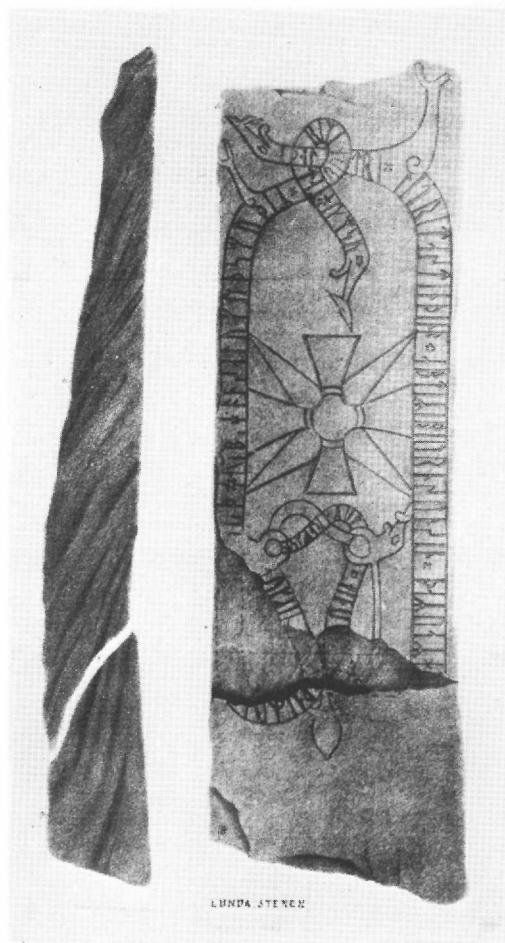

Fig. 64. Gs 12. Lund, Valbo sn. Efter teckning av N. L. Söderholm.

av Cl. W. Thompson (a. a. s. 105): »Unfortunately we shall never know what followed *þær varu* ... because all the runes found on the lower part of the stone in B 1100 are completely invented.»

Att tilläggen utgör klumpiga förfalskningar är, som ovan har framhållits, självklart. Frågan om *syftet* med de understuckna partierna av runinskriften har emellertid aldrig ställts; ingen forskare har heller sökt ertappa den i fornspråk och runskrift ganska okunnige förfalskaren. Dessa två frågor har givetvis nära samband med varandra. Till deras besvarande, som kräver ett avsevärt utrymme, hoppas jag få återkomma i ett annat sammanhang.

I inskriftens avslutning, alltså i signatursatsen, förekommer som objekt uttrycket **runor ritar**. Samma uttryck finner man på tre andra Åsmundsristningar; jfr ovan Gs 11, s. 106. Orden tolkades länge av runforskarna som »runor ritar» Åsmund. Adjektivet *rettr* (pl. ack. f. *rettar*) uppfattades sålunda felaktigt som verbet *rita* 'skriva', 'rista', 'högga' i sg. 3 pres.¹⁹ Den riktiga tolkningen av uttrycket föreslås av Bugge i *Runverser* (1887–1891; s. 34, not 12), där han framhåller, att de två orden »sandsynligst» skall uppfattas som »*rúnar réttar*».

¹⁹ George Stephens är av naturliga skäl ensam om att i **runor ritar** på Gs 12 finna ett egendomligt ord, »rune-writs»; detta skulle ha betydelsen 'slingor och runor'. Se hans tolkning i ONRM III, s. 322.

I en uppsats om Gørlev-stenen (i *APhS* IV, 1929) har E. Moltke dryftat frågan: »Hvad menes med udtrykket at sætte (riste) runer ret?» Moltke anser, »naar det gælder Asmund og i det hele taget de yngre rister», att innebörden är »hvis du (læseren) ikke kan tyde runerne, er det ikke min (risterens) skyld». På Gørlev-stenen är det emellertid »grund til at tro, at vi i udtrykket: riste runer ret har en gammel nedarvet formular, der har tilknytning til runemagien.» Se om detta uttryck också DR 239, spalt 294, Anm. 2. Jfr min tolkning av U 203, där uttrycket *kan* ha en pregnantare innebörd.

Signatursatsen på Gs 12 lyder i sin helhet: **runor ritar hu -msr**. Om den dunkla tredje runföljden i satsen skriver Bugge (a. st.): »I de 6 sidste Runer . . . formoder jeg **huomsr** og finder deri en forkortet Skrivemaade for **hiu osmuntr**. Aasmund bruger flere Gange Verbalformen **hiu** og flere Gange bruger han graphisk Omsætning i sit Navn, i det han skriver det **osmunrt**.»²⁰ I motsats till flera andra fall, där man har räknat med »forkortet Skrivemaade» och »graphisk Omsætning», har Bugge här med all sannolikhet träffat det rätta.²¹

Att Gs 12 har ristats av Åsmund Kåresson är otvivelaktigt, liksom att inskriftens sista sats utgör signatursatsen. Man har därför rätt att räkna med att i runföljden **hu -msr** skall dölja sig ett verb och namnet **osmuntr**. Fler än sex runor finns ej plats för inom slingan.²² Att den hopträngda runföljden, med sina »orätta» runor, står omedelbart efter »rätta runor», är påfallande.

Den höga och smala runstenen gör fortfarande, trots skadorna och sin nuvarande placering, ett mycket ståtligt intryck. Om ristningens tillkomsttid se Gs 11, ovan s. 107.

13. Söderby, Valbo sn. Nu i Heliga Trefaldighets kyrka, Gävle

Pl. 8, 9

Litteratur: B 1101, L 1049. J. Bureus, Fa 6 s. 227 f. (Bureus' egen uppteckning), Fa 5 nr 532, Fa 1 s. 112, Fa 14 s. 98 f., 164, 209, 258; O. Rudbeck, *Atlantica* I (1679) s. 718, 742; Ransakningarna 1684 och 1685 (tryckt i Ransakningar efter antikviteter, 1960, s. 189, 192); Ulf Christofersson, *Gästrikelandz Antikviteter* (F1 7 b) nr 3; J. Peringskiöld, *Monumenta* 5 (Fh 5), *Annotationes in vitam Theoderici* (1699) s. 482; P. Dijkman, *Historiske Anmærckninger Öfwer och Af En dehl Runstenar* (1723) s. 16, 158 f.;¹ E. Alrot, *De Gestricia, pars prior* (diss. O. Celsius 1720) kap. III § VII s. 37; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 40 f., *Monumenta quædam Sveo-Gothica suis temporibus reddita* (i: *Acta Literaria Sveciæ* 1726) s. 197 f.; Fr. Fryxell, *Anteckning (och avbildning) den 30 Junii 1744* (i Kristinehamns läroverksbiblioteks handskriftssamling, hs Lignell VII: 10, Föreningen Värmlandsarkiv, Karlstad); N. R. Brocman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762) s. 176; J. G. Liljegren, *Run-Lära*

²⁰ Också Stephens räknar med en viss förkortning i signatursatsen på Lundsstenen, men hans förmodade förkortning är av annat slag än den, som Bugge föreslår. Stephens finner på Gs 12 ett eljest okänt ristarnamn *Hulm*; han anmärker om runföljden **hu-msr**: »The 3rd rune . . . is now illegible on the block. In Bautil it is r, which gives no meaning, for HURMS is nothing.» Stephens föredrager av detta skäl läsningen **hulmsr** och fastslår, att den sista runan, **r**, är en »contraction for **risti**, for there is no room left in the space to carve a single other letter. Thus we have here the mansname HULM with the olden nominative-mark s, HULMS, the later Norse-Icelandic HULMR, afterwards HULM. Signatursatsen tolkas alltså: »The rune-writs Hulms r(isted) (carved).»

²¹ Thompson (a. a., s. 105): »The puzzling sequence **husmsr** was first interpreted as *hio Asmundr* by Bugge with subsequent support from Brate. Since the stone would probably be attributed to Asmund even if unsigned, and since the expressions *hio* and *runar rettar* are characteristic of Asmund's signatures, Bugge's interpretation is probably valid. The misspelling is nevertheless impossible to explain rationally.»

²² Det kan möjligen förtjäna att anmärkas, att ifall den egendomliga runföljdens första runa (**h**) skall uppfattas som en »förkortning» av verbet **hiu**, de andra läsliga runorna alla ingår i namnet **osmuntr**. Om den oläsliga tredje runan i **hu-msr** skulle ha varit **o**, kan man genom omkastning av runorna få fram runföljden **osmur** (=osmu[n]tr). Om den skulle ha varit **t**, kan man genom ingrepp av samma djärva slag få fram en runföljd **smutr** (=s[mo]nu[n]tr). Om Åsmunds omkastning av de två sista runorna i sitt namn, alltså en omkastning av betydligt enklare slag, se nedan Gs 13 Söderby, s. 152 f.

¹ Arbetet är, enligt uppgift på titelbladet, *författat* »Åhr Christi 1708». Se vidare nedan s. 139.